

શ્રી કાન્કિલો

હંગર

કિ.

૫૦

પેસી

૧૯૬૯

या अंकांत—

- १ बाबांचे आश्वासन
- २ पत्रव्यवहार
- ३ आंतरिक ओढ
- ४ सर्वांत सोपा मार्ग
- ५ आत्मसाक्षात्कार
- ६ लक्ष्मी मातेच्या चरणीं
- ७ ईश्वरी साक्षात्कार
- ८ ताईचे श्रीसाई बाबा
- ९ गांधीवादी आर्थिक विचार
- १० श्रीगोंदवलेकर महाराज —

कांहीं हितोपदेशाच्या गोष्टी

- ११ जय जय जय साईराज
- १२ श्रीगोंदवलेकर महाराजांचे कांहीं खडे बोल
- १३ श्रीसाई - समाधी का मंदिर ?
- १४ पाहीन केव्हां तुला
- १५ रामकृष्ण माहात्म्य
- १६ रहीम ताओ
- १७ शिरडी वृत्त

श्री साई वा कसु धा

असेल माझा हरी तर देईल खाटल्यावरी ! ही म्हण कांही खोटी नाही; परंतु ती कोणत्या बाबतींत ? अन्नवस्त्राच्या बाबतींत, देवधर्मावर निष्ठा ठेऊन तुम्हीं चावरूं लागलां तर भगवंत तुम्हांला उघडा नागडा ठेवणार नाहीं किंवा उपाशीही ठेवणार नाहीं; परंतु त्या म्हणीचा उपयोग तुम्हांला परमार्थ साधनासाठी करतां येणार नाहीं. त्यासाठीं तुम्हीं जरूर ती साधना केलीच पाहिजे, ‘जो जरें करील तरें भोगील’ हे बाबांचे बोल प्रत्येकानें लक्षांत ठेवण्यासारखे आहेत.

—श्रीसाईसच्चरित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

वर्षे ४८ वें]

नोवेंबर १९६९

[अंक ८ वा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,
पूऱ्ट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

❖ संपादकीय ❖

बाबांचे आश्वासन

A decorative horizontal border featuring a repeating pattern of stylized floral or geometric motifs, possibly representing a traditional Islamic or Mughal design.

प्रिय वाचक—

नामस्मरणाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. ‘नामापरतें नाहीं दुसरें साधन’ असें आजवर होऊन गेलेल्या सर्व संतांनी स्वानुभवाधारें हा उपदेश केलेला आहे. सर्वसाधारण लोकाना तो सहज पचणारा नि आचरणांत आणतां येणारा आहे. ज्याने नामाची कांस घट्ट घरली त्यानें दुसऱ्या व्यापांत पडण्याची जखरी नाही. साईबाबानीं स्पष्ट शब्दांन सांगून ठेविलें आहे कीं, ‘निष्कामत्वे अनन्यभजन। करिती जे माझें रात्रंदिन। ते प्रत्यक्ष माझें मीपण। दुजेपण विरहित ॥’

नामसंकीर्तन तुम्हांला भगवंताच्या चरणापाशीं घेऊन जातें. नामसंकीर्तनामुळे तुमच्या अंतःकरणांतील सारे पाप धुवून जातें. त्याठिकाणीं भगवंताची स्थापना होते. आणि ती झाल्यावर तुम्हांला आणखी काय पाहिजे?

प्रत्येक साधकाने या जगांत व संसारांत कसें वागावें व स्वतःचें कल्याण कसें साध्य करून घ्यावें याची गुरुकिल्ही बाबांनी तुमच्या हातीं देऊन ठेविली आहे ती कोणती? माणूस जन्माला येतो, वाईट बरीं कर्मै करतो आणि त्या कर्मानुसार त्याला पुन्हां जन्ममरणाच्या फेज्यांत सापडावें लागतें. ही एक साखळीच आहे. त्या साखळीने आम्हीं घट्ट बांधले गेलेले आहोंत. हा साखळदंड मोठा बलवत्तर आहे. तो तोडून स्थांतून आपणास मोकळे होतां आलें पहिजे. हा घट्ट साखळदंड कसा तोडावा, त्यासाठीं कोणते हत्यार वापरावें हें बाबांनी सांगितलें आहे. मी धर्माने वागणार, न्यायनीतीने वागणार असा निर्धार करून त्याप्रमाणे आपलें वर्तन ठेवलें पाहिजे धर्म कोणता अधर्म कोणता, न्याय कोणता अन्याय कोणता, नीति कोणती अनीती कोणती, हें समजण्याएवढी बुद्धि

भगवंतानें प्रत्येकाला दिली आहे, तिचा जागेपणी आपण वापर केला पाहिजे. सार्थपार्यांनी नेमके तेवढे आपल्या हातून घडत नाही तें घडविले पाहिजे.

हेच पहा ना. एक सार्धे उदाहरण आपण घेऊ या. सकाळीं उठल्यापूर्व रात्रीं झोपी जाईपर्यंत आपल्या जिव्हेकडून काय प्रकार घडत असतात त्या आपण थोडा विचार करावा. भगवंतानें आपणास तोंड दिले आहे. वाचा दिली आहे, त्या वाणीचा उपयोग चांगला करतां येतो, तसाच वाईटही करतां येतो; परंतु आपला ओढा असतो चांगल्यापेक्षां वाईटाकडे, कोणाला वर्मी लागेल. काळजाला झोंबेल असें बोल. कोणाचा नाहक पाणउतारा कर, तर कोणाला खीही विसर पडणार नाही असे कठोर शब्द बोल—हा आपला रोजगार सतत शाळ असतो, त्यांत आम्हीं स्वतःला धन्य समजतों.

याचे परिणाम अत्यंत अनिष्ट असतात, ते दोघांनाही भोगावे लागतात. दुसऱ्याचें अंतःकरण दुखविणे याच्यासारखे महत् पाप नाही. आणि आपण तर रोजच्या रोज हा पापाचा डोंगर त्याला खतपाणी घालून शृंगारीत असतो ! दुसऱ्याच्या वर्मी घाव घालणे यासारखे महत् पाप नाही याची जाणीव आपणास झाली पाहिजे.

बाबानीं सांगितले आहे की, हे नसते धंदे, उपद्रव्याप सोडून तुम्हीं मह्याठायी आपले चित्त स्थिर करा; काय वाईट बरे विचार असतील ते सारे मला समर्पण करून भोकळे व्हा. मग तुम्हांला कशाचेंही भय बाळगायला नको.

माझिये ठारीं मन बुधी | समर्पा स्मरा मज निरवधी | देहाचें कांहीही होवो कधीं | भय त्रिशुद्धि त्या नाही ||

यापेक्षां आणखी दुसरे कोणते आश्वासन तुम्हांला हवें ? या बाबांच्या आश्वासनांत सर्व कांहीं आलें. तें आश्वासन आपण आदरपूर्वक स्वीकारू या आणि त्यानीं सांगितलेले बोल आचरणांत आणण्यासाठीं झालं या.

—संपादक

पत्रव्यवहार

इंग्रजी विभागाबद्दल

श्री. एच. जी. कुळकर्णी, नेरळ (कुलाबा) हे लिहितात कीं:-

संपादक साहेब यांना हेमराज कुळकर्णी मु. नेरळ जि. कुलाबा यांची विनंती ऐशी की :-

पत्र पाठविणेस कारण की, आपण गेल्या महिन्यापासून साईलीला मासिकांत इंग्रजी विभाग सुरु केलेला आहे. परंतु बाबांचे भक्त सर्वच कांही इंग्रजी जाणू शकत नाहीत. फारच थोडे लोक इंग्रजी जाणतात. त्यामुळे त्यांना हा इंग्रजी ज्ञानाचा कांहीच लाभ होत नाही. तरी माझी अशी विनंती आहे. की, आपण इंग्रजी विभाग बंद करून त्या ऐवजी हिंदी विभाग ठेवला तर फारच बरें होईल. कारण हिंदी ही राष्ट्रभाषा असलेमुळे भारतांतील बहुसंख्य लोक ही भाषा जाणतात. त्यामुळे मराठी वाचकांच्या ज्ञानांत पण तेवढी भर पडेल. किंवा त्याऐवजी आपणाला शक्य असल्यास इंग्रजीचे मराठींत भाषांतर करून जोडल्यास अधिक लाभप्रद होईल. कारण आपण इंग्रजी विभागांत जो लेख लिहितां तो सर्व बाबांविषयी असतो. व मासिकांतील मराठी लेखनांत इतर विषयांवर भर दिलेली असते. त्यामुळे बाबांविषयीं अधिक माहिती भक्तांना व्हावी. या दृष्टीने मराठींत बाबाविषयीचे ज्ञानामृत आम्हां मराठी भक्तांना पाजाल अशी आशा आहे.

त्याचप्रमाणे साईसच्चरितील आणखी कांही भाग मासिकांतील लेखाद्वारे दिल्यास अधिक बरें होईल. श्री. फर्णे यांनी कळविल्याप्रमाणे अंक जर मोठा केला व त्याची वर्गणी जरी वाढविली तरी चालेल. कारण बाबांचा भक्तसमुदाय त्यांच्या अगाध लीलांचा लाभ घेण्यासाठी आसुसलेला असतो. व अंक जितका वाचावा तितका कमीच पडतो. तरी मासिकांतील पृष्ठाची संख्या वाढवून मासिक मोठे केल्यास ज्ञानाचा अधिक लाभ होईल. तरी आपण सूचनांचा सातत्याने विचार कराल अशी विनंती मी बाबांचे चरणी लीन होऊन करीत आहें. तरी भक्ताची आस पुरवावी.

उत्तर

जी तकार इंग्रजीबद्दल आहे ती हिंदी बद्दल ही येऊं शकेल. इंग्रजी
मजकूर ठेवण्याबद्दल हिंदुस्थानांतून बन्याच लोकाकडून पत्रे आली होती. अंक
मोठा करण्याबद्दल व वर्गणी वाढविण्याबद्दल सूचना चांगली आहे. परंतु वर्गणी
वाढविण्याचा निश्चित परिणाम काय होईल यांचा जास्त विचार होणे जरुर
आहे.

—संपादक.

‘आंतरीक ओढ’

साईशा, आलों तुझ्या दारीं ।
घेऊनि प्रेमाची न्याहारी ॥ धृ० ॥

तुजपासुनी मी निघाल्यावरी ।
वणवण भटकत आलों इथवरी
चैन कुठे परी पडली न तिळभरी ।
आलों माघारी ॥ १ ॥

काय हेतु तो धरूनि अंतरीं ।
झालों न कळै तुजपासुन डुरी ।
कुंठित मती ही होऊन यापरी ।
आली बेजारी ॥ २ ॥

विश्वांतिल या विशाल उदरीं ।
किती तरी दिसले प्रकार जहरी ।
नको, नको तें पाहुन, जिकिरी ।
आलों संसारी ॥ ३ ॥

लाता येथुनी धरूनी मज करीं ।
साथ देई तूं या भवसागरीं ।
अभिन्नपणि मज घे तव पदरीं ।
आलों निर्धारी ॥ ४ ॥

—शाम जुवळे
४-१२-६८

सर्वांत सोपा मार्ग.

ले ख कः—श्री. ग. रा. भट

‘डोळयांनी बघतो, ध्वनी परिसतो कानी, पदी चालतो,
जिव्हेनें रस चाखितो, मधुरहि, वाचें आम्ही बोलती ॥
हातानें बहुसाल काम करितो, विश्रांतिही ध्यावया
घेतों झोप सुखें, फिरोनि उठतों, ही ईश्वराची दया ॥

या जगांत लाखो लोक आंधळे आहेत. लाखो लोक बहिरे आहेत.
लाखो लोक पांगळे आहेत लाखो लोक मुके आहेत व लाखो लोक लुळे आहेत.
यण मी मात्र यांतील कुठल्याच वर्गांत नाहीं. माझे सर्व अवयव, सर्व इंद्रिये
कार्यक्षम आहेत. ही परमेश्वराची माझ्यावर केवढी कृपा आहे ! फक्त या
सर्वांचा दुसऱ्यांना दुःख न होईल अशा तन्हेनें मी जर प्रामाणिकपणे उपयोग
केला तरच मी परमेश्वरानें माझ्यावर केलेल्या वरील कृपेस पात्र ठरेन. अन्यथा
तो कृतज्ञपणा ठरेल. आणि म्हणून या अवयवांच्या दुरुपयोगाबद्दल आपल्यांत
निरनिराळ वाक्यचार प्रचलित आहेत. उदाहरणार्थ—‘दुसऱ्यांचे सुख पाहून
डोळे कुटणे, दुसऱ्यावर डोळा ठेवणे. दुसऱ्याच्या कानी लागणे, दुसऱ्याच्या
पोटावर पाय आणणे, जिव्हेने अभक्ष्य भक्षण करणे, वाचेने दुसऱ्याची निंदा
करणे किंवा वितंडवाद घालणे, हातावर तुरी देणे. एखाद्याला हात दाखविणे
वगैरे वगैरे. तात्पर्य सुख हें आपल्याच वागण्यावर व कर्मावर अवलंबून आहे.
परमेश्वराची आठवण ठेवून सदाचारानें वागणे हाच उत्तम मार्ग होय. आयुष्यांत
सर्वच गोष्टी आपल्या मनाप्रमाणे घडून येतात असें नव्हे. ज्या घडणार नाहीत
ती परमेराची इच्छा व ज्या घडतील ती त्याची कृपा ही भावना ठेवावी.

योग, आत्मज्ञान, ध्यान, धारणा, आत्मचिंतन, अध्यात्म, तत्त्वज्ञान
वगैरे शब्द ऐकले कीं मला घडकीच भरते. हे मला हिमालयासारखे उंच
वाटतात, मी एक सामान्य संसारी माणूस आहें. माझ्यापुढे संसाराच्या

नाना विवंचना आ पसरून उभ्या आहेत. मग माझ्यासारख्या सामान्य माणसांसाठीं साईबाबानीं कोणती उपासना सांगितली आहे? बाबा म्हणतात ‘माझे स्मरण करा माझी आठवण ठेवा.’ किती सोपी उपासना आहे? मनाला पटकन पटेत. किती सोपामार्ग आहे.

एकदां साईबाबांकडे एक अनंतराव पाटणकर नावाचे गृहस्थ आले होते. त्यानीं आत्मविद्येचे बरेच वाचन व श्रवण केले होते. पण मनाला शांति नव्हती. तर हें असें कां म्हणून त्यानीं बाबांना शंका विचारली. बाबांनीं त्याला एक गमतीदार गोष्ट सांगितली. बाबा म्हणाले एकदा एक सौदागर घोडे घेऊन आला. तो सौदागर फार कार्य तत्पर होता. त्याच्या घोड्याने एकदां नऊ लेंड्या घातल्या. सौदागराने त्या ताबडतोब घडु पदरांत बांधून घेतल्या. अनंतरावाना कांही याचा बोध झाला नाही. आपल्या शंकेचा आणि या गोष्टीचा संबंध काय असावा हे कांही त्याना समेजना. त्यावेळी बाबांकडे केळकर नावाचे एक भक्त होते. अनंतरावानीं त्याना ही सौदागराची हकीगत सांगितली आणि ही काय मानगड आहे म्हणून त्यानी केळकरांना विचारले. त्यानीं साईबाबांचे स्मरण करून उत्तर दिले की, बाबरे घोड्याने घातेलेल्या नऊ लेंड्या म्हणजे नवविधा भक्ती होय. परमेश्वराच्या भक्तीचे नऊ प्रकार-मार्ग आहेत. त्यांतील एक जरी तुला साधला तरी तुझे सार्थक होईल. नुसते वाचन, श्रवण व पठण कृतीशिवाय व्यर्थ आहे. आणि म्हणून बाबानीं आपल्या भक्तांना भक्तीचा अगदीं सोपा मार्ग सांगितला.

माझे स्मरणकरा.

माझी आठवण ठेवा.

भी नेहमीं तुमच्या पाठीशींच उभा आहे.

एकदां नारदाची स्वारी वैकुंठाला भगवान् विष्णुपुढे हजर झाली.

त्यावेळीं त्यांचा पुढील संवाद झाला.

विष्णु : मुनिवर्य, काय खबरबात? किमर्थ आगमन झाले? सर्व कुशल आहे ना?

नारद : भगवन्, तुमच्या राज्यांत कांहीं न्यायच राहिला नाहीं.

विष्णु : अरे पण असें झाले तरी काय? कांहीं नीट सांगशील कीं नाहीं.

नारद : मी आतांच पृथ्वीतलावरून आलो. तिथें मी एक शेतकरी कुटुंब पाहिले. पाहतों तों सर्व समाधानी व आनंदांत आहेत.

विष्णु : बरं मग, यांत तुझी पोटदुखी काय आहे ? यांत तुला अन्याय कुठे व कसा दिसला ?

नारद : त्या कुटुंबाकडे पाहून मला वाटले कीं ते कुणी तरी थोर भगवद् भक्त असावेत व म्हणून मी सहज चौकशी केली, कीं बाबांनो, तुम्ही परमेश्वराची एवढी कुठली उपासना करितां कीं ज्यामुळे तुम्हांला एवढें सुख व समाधान मिळतें ! ते म्हणाले, महाराज, आम्ही सर्व प्रामाणिकपणे कष्ट करतों, व परमेश्वर आम्हाला पोटापुरेसे देतो. याहून आणखी काय पाहिजे ? हीच त्या परमेश्वराची कृपा आहे. त्यांवर मी म्हणालो ‘अरे हे खरें, हो, पण तुम्ही कांहीं जप, भजन, पूजन करतां कीं नाहीं ! शेतकरी म्हणाला, ‘आम्ही सकाळीं उठल्यावर व रात्री झोपण्यापूर्वी परमेश्वराचें स्वरण करतों आणि मग आमचा सर्व दिवस आनंदांत जातो.’ मी म्हणालो, ‘बस एवढेंच ! ठीक आहे.’ आणि म्हणून म्हणतों भगवन् तुमचें फक्त दोन बेळा दिवसांतून नांव घेणारा व माझ्यासारखा तुमचें अहोरात्र नामस्वरण करणारा यांत कांहीं फरक आहे कीं नाहीं ?

विष्णु : नारदा तूं म्हणतोस तें अगदी खरें आहे. तुम्हा दोघांत जरूर फरक आहे. आतां मी सांगतों तें एक काम कर. हा कमंडलु घे. त्यांत काठो-कांठ पाणी भर. आणि तो हातांत घेऊत पृथ्वीप्रदक्षिणा करून ये. पण एक गोष्ट लक्षांत ठेव. कमंडलुमधला पाण्याचा एक थेंब पण सांडतां कामा नये, जा नीघ तुझ्या कामगिरीवर.’ नारद भगवान् विष्णूला नमस्कार करून आपल्या कामगिरीवर निघाले.

पुढे बन्याच दिवसांनीं नारदांची स्वारी आपली कामगिरी आटोपून वैकुंठाला आली व भगवान् विष्णूला नमस्कार करून नारदानीं तो कमंडलु भगवंताच्या चरणी ठेवला. त्यावर भगवान् नारदाला म्हणाले, ‘नारदा, बैस. फार थकलेला दिसतोस. पण शाबास ! कामगिरी तर तूं ठीक पार पाडलीस. बरं, नारदा तूं मला आतां असें सांग कीं, इत्क्या दिवसांत—कामगिरीला निघाल्यापासून ती संपेपर्यंत—माझें

नामस्मरण किती बेळां केलेस ? कारण अहोरात्र माझे नामस्मरण करणारा तूं हणून विचारतो. '

नारद : भगवन्, तुम्ही दिलेली कामगिरी नीट पार पाडण्यासाठी अहोरात्र माझे लक्ष त्या कमङ्डलूवर केंद्रित झाले होते, त्यामुळे मला इतर कशाचीही आठवण झाली नाही.

विष्णु : नारदा आतांतरी तुला तुझ्यांतला आणि त्या शेतकच्यांतला फरक कळला का ? नारदा, अरे पृथ्वीतलावर माणूस आज नानाप्रकारच्या विवंचनांनीं व व्याधीनीं गांजलेला आहे. आज काय रेशनमध्ये तांदूळ नाहीत, उद्यां काय गहूं नाहीत. आज काय गोडे तेलाचा भाव वाढला. उद्यां काय, डालडा महाग झाला, परवां काय रँकेलच मिळत नाही. एक ना दोन, पण अशा परिस्थितींतसुद्धां जो माणूस माझ्यावर विश्वास ठेवून भक्तिपूर्वक माझे स्मरण करतो त्यांतच मला परम संतोष आहे. तुला फक्त कमङ्डलूतील पाणी सांडूं नये, ही एकच विवंचना होती. श्रीसाई बाबांच्या चरित्रांत 'साठे गुरुचरित्र कथा' अशी एक गोष्ट आहे. त्यांत पण थोड्या फार फरकानें वरील गोष्टीचेच तात्पर्य आहे.

सारांश, कुठल्याही प्रसंगी गांगरून न जातां बाबांनीं सांगितलेला भक्तीचा सोपा मार्ग 'माझे स्मरण करा. माझी आठवण ठेवा' आपण जर अनुसरला तर बाबा कधीं अंतर देणार नाहीत. 'हेंचि दान देगा देवा, तुझा विसर न घावा' अशी बाबांची प्रार्थना करून हा लेख बाबांच्या चरणी समर्पण करून संपवितो.

आत्म साक्षात्कार (प्रकरण तिसरे.)

लेखक: के. के. प्रधान

मुंबईला येऊन माझ्या बिन्हाडाचे पुढील दार उघडताच समोरच काल आलेले शशुरांचे पत्र मला दिसले. मी मुंबईला परत आलो या अंदाजावर त्यांनी तें माझ्या मुंबईच्या पत्त्यावर पत्र पाठविलें होतें. पत्रात मला मुलग झाल्याची अत्यंत आनंदाची बातमी होती. घरी माझ्या आई-वडिलांनाही असेंच पत्र घातल्या चैं लिहिलें होतें. पत्र वाचून अर्थातच मला फार आनंद झाला. समोरील भिंतीवर टांगलेल्या कॅलेंडरकडे पाहून पुढच्या शनिवार, रविवार म्हणजे दोन-तीन दिवसांनीच मी सासुरवाडीस येत असल्याचे पत्र शशुरांस लिहून टाकलें. पद्मनाभचा गोड सहवास, मला मुलगा झाल्याची बातमी वगैरे एकामार्गून एक शुभघटनांनी माझे अंतःकरण कसे प्रफुल्लित झालें होते. पुत्रजन्मानिमित्त शेजारच्या 'आस्वादें' उपहारगृहांत श्रीखंडपुरीचे जेवण घेऊन नंतरच ऑफिसांत जायचे असें मी ठरविलें.

पद्मनाभचे घरी काल सकाळी जेवल्यानंतर आम्ही दोघेही घाईघाईनें बस स्टॅंडवर आलों खरे परंतु ती बस चुकल्यासुक्ले व पुढील बस सर्वंघ दिवसांत कधी येईल याचा भरवसा नसल्याने दुसऱ्या दिवशी पहाटेच्याच बसने मुंबईला यायला निघायचे असें ठरवून आम्ही दोघेही परत गेलों होतों. मी मनात म्हटलें, तेवढाच पद्मनाभचा एक दिवस जास्त सहवास. पद्मनाभ पुढच्या गुरुवारीं नक्की मुंबईला येणार होता.

ऑफिसात आज माझें कामावर लक्ष्य लागेना. एक तर सकाळपासूनचा, आनंद दुसरे म्हणजे श्रीखंडपुरीच्या जेवणासुक्ले शरीरांत भरलेला आळस आणि त्यातच

एकामागून एक शुभघटना झाल्यामुळे ऑफिसच्या कामावरून उडालेले लक्ष अळम टळम करून कसे तरी एक दोन तास ऑफिसात काढले व नंतर बरे वाट नाही या सबवीखालीं सरळ घरी निघून आलो. बिछान्यावर झाल्या पडल्या मी विचार करू लागलो. किती झपाटचाने माझ्या आयुष्यांत ही निरनिराळीं स्थित्यंतरे होत आहेत. अगदी याच एक दोन वर्षांत मी साध्या कारकुनाचा ऑफिसर झालो. ज्या ऑफिसांत मला कोणी विचारत नसे त्याच ऑफिसांत माझ्या शब्दाला एवढी किंमत आली. वरिष्ठांची पण माझ्यावर बहाल मर्जी बसली. माझें लग्न झाले. मनाजोगी बायको मिळाली. लहानश्या एका श्वेतांत्रज्ञानातून प्रशस्त मोठ्या जागेंत आलो व हा संसार थाटला. आणि आता तर काय गुराजांची स्वारी या दालनांतून त्या दालनात स्वैर संचार करून मोठ्या प्रेमाने लडाने माझ्या वृक्षःस्थलावर सुद्धा विराजमात होणार. संसारांत खूपच मौज आहे. पद्मनाथसुद्धा संन्यास सोडून माझ्यासारखा कधीतरी संसारिक होईल ण। हो त्या दिवशी बोलण्याच्या भरात तो तसें कांहीसें बोलून गेला खरा. काय सांगावें तों एकादे वेळीं लग्नसुद्धा करील. या विचाराबरोबरच माझ्या मनः-चक्रसमोर माझ्या मेहुणीची ती गोड, सुबक, डौलदारमूर्ती कशी कुणास ठाऊक एकदम उभी राहिली. इतक्यांत दारावरची घंटी वाजली. व खिडकीतून पोस्ट-फ्लॅट टाकलेले एक पत्र आंत आले. तें पत्र माझ्या वडिलांचे होतें. त्यात त्यांनी मला मुलगा व त्यांना नातू झाल्याबद्दल सौ. आईला व त्यांना अत्यानंद झाल्याचे लक्षित होतें. पत्र वाचून झाल्यावर त्याच आनंदात मी परत एकदा बिछान्यावर लोळण घेतली. परंतु इतक्यांत अहो तुमचे दूध घ्या असे म्हणत शेजारच्या घरची परकरी कुसुद खिडकीतून डोकावली. व मग मी उठून आनंदाच्या भरांत चहा बनविण्यासाठीं स्टोव्ह पेटविला.

शनिवार कधी येतो आहे असें मला झाले होतें. त्या दिवशी अर्धाच दिवस ऑफिस असल्याने शुक्रवारीं संच्याकाळीच माझ्या वरिष्ठांनी काही कामानिसित मी दिलीला जातो आहे व मंगळवारी परत येईन असें मला सागितलें. मला बरेच झाले. मी ही शनिवारी लौकरच ऑफिसात जाऊन एक दोन तासांतच कामाचा सगळा बंदोबस्त करून सासुरवाडीला जावयास निघालो. माझी बस पाच-सहा वाजताच तिकडे पोहोचणार होती. आज सर्वच वातावरण

मला कसें वेगळें व आल्हाददायक वाटत होतें. बसमध्ये बसल्या बसल्या आजूबाजूचे सुष्ठिसौंदर्य निरखतांना माझ्या मनात आलें की मानवाचें जीवन किती आल्हाददायक आहे नाही ! ती बसमधील माणसे कशी एकमेकांशी गप्पा गोष्टी करण्यात रंगून गेली आहेत. भोवतांलच्या शेतातून जा-ये करणारी खेडवळ माणसेसुद्धा आज कांही निराळ्याच उल्हासाने आपापलीं कामें पार पाढीत आहेत. नेहमीप्रमाणेच बाहेर स्वच्छ कडक उन पडलें होतें. परंतु गुरु ढोरे सुद्धा त्याने श्रांत न होतां त्यातून खुशाल इकडे-तिकडे गवत खात व खंथ करीत सावकाश मोठ्या मजेने चाललेली मला वाटलीं. रस्त्यात मध्येच एक छोटासा ओढा लागला त्यावरून बस जात असताना त्या ओढ्याच्या पाण्यात पोहून ओली चिंब झालेली काही खेडवळ मुले नेहमीच्या संवयीने पोहतां पोहतां वर हात करून तर काही मुले ओलेत्यांनी कांठावर उभी राहून बसला पाहून ‘हो ३३’ असा आवाज करून ओरडली, ती सर्व दृश्ये व ते सर्व आवाज आज मला कसे नयनमनोहर आणि कर्णमधुर वाटत होते. माझ्याच मनाशी सुखस्वप्ने रंगत असताना मी कधी माझ्या सासुरवाडीच्या गावाळा येऊन पोहोचलें तें कळलें सुद्धानाही. माझी बालराजाला पाहाण्याची गोड अधीरता, तिनेच निर्माण केलेल्या त्या सुखस्वप्नाच्या तंद्रीत कांही वेळ का होईना पण पार विसरून गेली होती. बसमधून उतरताच ती पुन्हा जागृत झाली व बँग उचलून बसमधून दुणकन खालीं उडी मास्तुन मी माझ्या सासुरवाडीकडे झपाझप पाउलें टाकूं लागलें.

घराच्या अंगणातच माझी मेव्हणी बागेंत झाडांना पाणी घालत होती. तिने माझ्याकडे चमकून वर पाहिले व आनंदाने मधूर हास्य करीत मी आलों ही बातमी देण्यासाठी तीरासारखी घराकडे पळाली. मी घरांत शिरतांच सगळीकडे आनंदी आनंदच पसरला. सासूबाई लगबगीने दारात येऊन डोकावून बघूं लागल्या. सासरे बाहेरील दिवाणखान्यातच बसले होते ते मला पाहून हसत म्हणाले, “या माघवराव मला वाटले आज तुम्हाला ऑफिस असणार तेव्हा तुम्ही रात्री याल किंवा उद्या सकाळी याल, बरे झाले दिवसाउजेडी आलांत ते. सर्वजण कशी तुमची वाट पहात आहेत. मी माझ्या मेव्हणीने आणून दिलेल्या पाण्याने स्वच्छ हात पाय धुतले व जरा बाहेरील दिवाणखान्यातच विसावलों, तौंच सासूबाई-

लत; एक चहाचा कप घेऊन एका बशीत पांच पेढे माझ्यासमोर ठेवून पुन्हां लिंयपाक घरात परत गेल्या. मी चहा घेतला व मुद्दाम थड्डेने विचारलें अरेच्या! हे पेढे कसले? सर्वच मोठ्याने हसू लागले, श्वशूर म्हणाले; कसले म्हणून काय विचारता? बघायचाय तुम्हाला. असें म्हणून मोठ्या प्रेमाने मला ओढून घेऊन जेजारच्या खोलीत जेथे माझी पत्नी व चिरंजीव होते त्या खोलीत घेऊन गेले. म्हणाले, बघा, कसा तुमच्यासारखाच सुस्वरूप आणि सुंदर आहे कीं नाही? लावर मेव्हणी म्हणाली, नाहीच मुळी. तो ताईसारखा सुंदर दिसत आहे, तुम्हा सर्वाना हसू आले.

माझे सासुरवाडीचे दीन दिवस कसे भुरकन निघून गेले तें मला कळलें तुम्हा नाहीत. बालराजांना बघतांना व माझ्या पत्नीचे हसरें मुख निरखताना मी अगदी देहभान विसरून जाई. माझ्या पत्नीच्या आणि माझ्या हृदयांना जोडणारा हा एक नाजूक नवा दुवा निर्माण झाल्यामुळे माझ्या पत्नीवर अगोदरच असलेले गळे प्रेम किती तरी दुणावले. परत मुंबईला जाताना त्या दोघानाही तिथें ओढून जायचे माझ्या अगदी जीवावर आले. परंतु केवळ नाइलाजानेच मला मुंबईला एकटेच परतावें लागले.

पद्मनाभचे मी मुंबईला येतो आहे अशा अर्थाचे पत्र आलें. तो पूर्वी ग्रविल्याप्रमाणे गुरुवारीच येणार होता. पद्मनाभ येथे असताना माझी पत्नी चिरंजीवासह येथेच असावयास पाहिजे होती. असे मला किती तरी बेळा वाढून गेलें. एकतर पद्मनाभ माझ्या लग्नाला सुद्धा हजर नव्हता आणि आता आला तो मुळी मला मुलगा झाल्यानंतर. त्याला एकदमच माझ्या आयुष्यात आलेली नवीन दोन माणसे पहायला मिळालीं असतीं. असें पण वाटले की या शनिवार रविवार त्याला घेऊनच सासुरवाडीस जावे म्हणून. परंतु तो येण्यास त्यार होईल की नाही? या विषयी जरा मनात शंका आली. कसें झालें तरी माझी सासुरवाडी त्याला परकीच की नाही. त्यातून त्याचा स्वभाव पडला भिडस्स आणि लाजाळू.

गुरुवारी मी संध्याकाळी ऑफिसांतून परत आलो त्यावेळी दाराशी थोडेसें सामान ठेऊन मी जरा जाऊन येतो असें माधवला सांगा, असे सांगून पद्मनाभ

कुठेसा गेला होता. थोड्याच वेळाने तो परत आला. त्याचा तोच शुभ्र, मोहक चेहरा, तेच निरागस मधुर हास्य. किंती फरक पडायचा नुसत्या त्याच्या येण्याने आजूबाजूच्या वातावरणात. मी त्याला एक कपभर चहा करून देत म्हणालो, “अरे, फार वेळ नाही ना झाला तुला येऊन? ” “छे रे,” तो म्हणाला रस्त्यात कुठेच चहा चांगला मिळाला नाही म्हणून शेजारच्या उपहारगृहात चहा घ्यावा म्हणून गेलो होतो. पण तो दुसऱ्या गिर्हाईकांना देत असलेला चहा पाहूनच नको म्हणून सांगून तसाच बाहेर आलो. मी दिलेला चहा पिऊन त्याचा नेहमीचा ताजातवाना चेहरा अधिकच प्रफुल्लित दिसू लागला ‘काय रे, वहिनीकडली काही खबरबात? त्यानें मला विचारलें. मी लाजतच मला नुकताच मुलगा झाल्याचे त्याला सागितलें. तेव्हां एकदम आनंद होऊन त्याने मला घट मिठी मारली आणि म्हणाला, “Bravo, you are now a father Madhav. How delighted I am to hear this” संन्याशाला न शोभणारे त्याचे नाजुक भाव पाहून त्याच्या अंगावरल्या भगव्य वस्त्रांचा मला क्षणभर विसर पडला. मी म्हणालो, खरच पद्मनाभ तुझी वहिनी आणि बालराजे आज येथे असते तर तू त्यांचे किंती कौतुक केलें असतेंस नाही? काय रे येतोस का या शनिवारी माझ्या सासुरवाडीसे? तीं माणसें फार चांगली आहेत. तुला अगदी परक्या सारखे वाटायचें नाही. शिवाय मी आहेच ना तेथें. पद्मनाभने काहीही आढेवेढे घेतले नाहीत. उलट तोच म्हणाला, ‘Oh, what a nice idea?’

मध्ये एक शुक्रवारच फक्त होता. शनिवार-रविवार मोकळेच होते. आम्ही दोघांनी शनिवारी अगदी पहाटेच्याच बस ने निघून तिकडे जायचें ठरविले. पद्मनाभ म्हणाला, “Let us spring a surprise on them all.” फार आनंदात आल्यावर व मनात उत्सुकता शिगोशिग भरल्यावर ही इंग्रजीत बोलण्याची पद्मनाभची लक्ब मला फार आवडली. एखाद्या लहान मुलासारखा गांवी जाण्याच्या आनंदांत तो मझ झाला होता.

(अपूर्ण)

लक्ष्मी मातेच्या चरणीं

କାନ୍ତିରୁଦ୍ଧ ପାତାରୁଦ୍ଧ ପାତାରୁଦ୍ଧ ପାତାରୁଦ୍ଧ ପାତାରୁଦ୍ଧ ପାତାରୁଦ୍ଧ ପାତାରୁଦ୍ଧ

लेखक : डॉ. दे. आंबेकर

पृथ्वीतलावर अनंत रूपानें वास्तव्य करणाऱ्या हैं लक्ष्मीमात्रे ! तुला
शतशः प्रणाम !! तुझं अस्तित्व धरणीमातेवर कणाकणातून, सामावलेले
सता हे अनंत मानव तुझ्या कृपा प्रसादासाठीं भूतलावर धावत सुटले आहेत;
लक्ष्मीमाते ! तुझ्या सान्निध्यात राहून ही या अनंत मानवांना तुझ्या कृपा-
सादासाठीं टाहो फोडण्याचा प्रसंग कां निर्माण व्हावा ? याला कारण मानवाचे
ज्ञान ! नीतिमत्तेची पायमळी करून सत्य मार्ग सोडून वाम मार्गानें शक्तीचे
दीवर तुझी कृपा प्राप्त करण्याचा जे प्रयत्न करतात, आणि असल्यानें संपत्तीचे
गत करतात. हैं, लक्ष्मीमाते ! अशांना तूं सोन्याचांदीच्या, नाष्यांचा, पाऊस
हून तुझी कृपा प्राप्त झाल्याचा आभास निर्माण करतेस. पण प्रत्यक्षांत
ज्ञान कृपेला तें अपाव्रच असतात. अशा अंध जीवांना कृपाछत्राचे
त्य लाभणार नाहीं. त्यांना समाधान प्राप्त होऊं शकणार नाहीं.
संतीच्या सान्निध्यांत राहूनही त्याना सुख मिळणार नाहीं. समोर दिसणाऱ्या
नेयाचांदीच्या राशीकडे दृष्टीक्षेत्र टाकीत तुझ्या कृपेशिवाय त्यांचे आयुष्य
जातें. अज्ञ मानवा ! लक्ष्मी मातेच्या कृपेसाठीं सत्याची कास सोडून कां
वत सुटला आहेस ? अशानें का लक्ष्मी मातेची तुझ्यावर कृपा होईल ?
मार्गवर रहा, उघडया नेत्रांनी भूमातेकडे पहा ! प्रत्येक ठिकाणी कणाकणांत,
लक्ष्मी मातेचे स्वरूप सामावलेल तुझ्या दृष्टीस पडेल ! काम धेनूच्या रूपानें तुझें
रक्षण करील ! रत्नदीपानी लकलकणाऱ्या सुवर्ण मंचकावर विराजमान होणाऱ्या,
नेयाचांदीनें मढवलेल्या, कलाकौशल्यानें नटवलेल्या, अलंकारानीं सजवलेल्या,
वशाली प्रासादांनें वास्तव्य करणाऱ्यालाच लक्ष्मी मातेचा कृपा प्रसाद
भालेला आहे असे नाहीं; अंगावर कपडा नाहीं; राहायला घर नाहीं; घरांत
न्याचा कण नाहीं. रानावनांत राहून, कंदमुळे खाऊन, आकाशांत विराजमान
होणाऱ्या तारका, चंद्राची शीतल छाया, बायूने झुळुळुळ वाहाणाऱ्या ओढ्याच्या
गडी, चंद्रमौळी झोपडीत, सन्मार्गामें जीवन व्यतीत करीत धरणी मातेच्या कुशींत,
आश्रय घेणाऱ्यालाही लक्ष्मीमातेचा कृपाप्रसाद लाभू शकतो. हैं विसर्वं नकोस !

ईश्वरी साक्षात्कार

ले. द. दे. आंबेकर

सप्तरंगी धनुष्याकृति, विविधतेनै नटलेली पृथ्वी. गगनांत विहार करणाऱ्या पशुपक्षांचे कळप, प्रचंड उंचीचे पर्वत, खोलच खोल दृश्या, त्यांत वास्तव्य करणारी हिंस श्वापदे, सृष्टीमातेच्या अंगाखांद्यावर बागडणारे हरणाचे कळप, यासर्वावर पडणारे सूर्य किरणाचे झोत त्यातून निर्माण होणारे प्रतिबिंब सकाळ दुपार, सायंकाळ, त्रिविधतेनै नटलेले वातावरण, रात्रौ गगनांत दिसणाऱ्या असंख्य तारका, चंद्राचे शिथिल माधुर्य, सागरांत उसळनाऱ्या लाटांनी क्षणभंगुर जीविताचे घडणारे दर्शन, या सर्व चमत्कारांचा मुकुटमणी म्हणजे बुद्धी रूपी मानव आणि त्याचे अंतरंग, त्या बुद्धिरूपी मानवानै सृष्टी चमत्काराचा वेध घेऊन त्याचा जास्तीत जास्त लाभ कसा करून घेता येईल यासाठी त्याचे अविरत प्रयत्न चालू आहेत. त्यांत त्याची प्रगती ही आहे. अंतराळाचा वेध घेण्याचा उपक्रम सुरु आहे. निसर्गावर स्वामित्व गाजविण्याची त्याची घडपड चालू आहे. परंतु बाब्यसृष्टि बरोबरच अंतरंगाचाही शोध घेऊन स्वतःला ओळखण्याचा मानवानै प्रयत्न केल्यास पृथ्वीवर नंदनवन होईल ! मात्र ज्या-प्रमाणे मानवास सृष्टीचा उकल करण्याची, अंतराळातील वेध घेण्याची जिज्ञासा जागृत आहे तशीच जिज्ञासा अंतर्मनाबद्दलही असावयास पाहिजे.

गांधीजींची विचारसृष्टि

—मानवजातीच्या अनुभवाचे सार पाहिले तर असें दिसते की, मनुष्य कांहीं झाले तरी जगत असतो. त्यावरून मी असा निष्कर्ष काढतो की, मनुष्य जातीचे नियमन हेंगेमाच्या कायद्यानुसार होत असते.

ताईचे श्रीसाई बाबा

लेखिका लीलाताई शं. शोलतकर

मी माझिया भक्तांचा अंकिला | आहै पासींच उभा ठाकला || प्रेमाचा मी
सदा भुकेला हाक हाकेला देतसें ॥ ७६ ॥ अ. ११ खरोखर सद्गुरु साईबाबांची
ही वाणी किती सार्थ आहे. कारण “ भोळा ज्याचा भाव ॥ भोळा त्याचा देव ” हा
अमंगा प्रमाणे ज्या भक्तांचा भाव भोळा आहे; त्याचा देवही भोळा असतो.
नी त्याप्रेमाणे देवाला बनावं लागतं, नी तो तसा बनतो. माझा तसा अनुभव
आहे.... त्या दीनदयाळ प्रभु साईच्या आरतीत म्हटल्याप्रमाणे.....

“ जया मनीं जैसा भाव तया तैसा अनुभव ॥

“ दाविसी दयाघना ऐसी ही तुझी भाव ॥

तसा भाव असेल त्या प्रमाणे त्याला त्याचा अनुभव येत असतो. मी १९५२
सालापासून सद्गुरु साईबाबांची वेढीवांकडी पूजा आतां पर्यंत करीत आले.
नी ते मला वेळोवेवेळी पावतही गेले, नी त्यांच्या अस्तित्वाची जाणीव होऊ
लागली. त्यांतला एक साक्षात्कार सांगत आहे.

१९६७ साली २३ जूनला मला एक स्वप्न पडले. तो वार
शुक्रवार होता. दुपारची तीनची वेळ होती. “बाबा स्वप्नात आले. त्यांनी मला
“ताई उठ” म्हणून जागी केली. स्वप्नातच हां ! त्यांच माझे बहीण भावाचे
नात आहे. त्या नात्याला जागून ते मला नेहमी “ ताई ” म्हणून हाक मारीत
असतात. दुसरे त्यांचे वैशिष्ट्य म्हणजे नारळी पौर्णमेला मी त्यांना “रक्षाबंधन”
राखी बांधीत असते. त्यावेळेला त्यांच्या तसविरीतून गंगा येत असते. प्रत्येक
सा. ली. २

वर्षी हे दृश्य आमच्या बिल्डगमधल्या लोकांना पहावयास मिळतें. आणि मी भाऊबिजेला ओवाळतें.

तेव्हां स्वप्नात ते मला म्हणाले, “हे माझ्या अंगावरचे कपडे मुगुट वगैरे सर्व काढून टाक, मला मोकळं बसायचय, उघड्यावर बसायचय,” मी म्हणालें,” कुठे बसणार तुम्हीं ! तर ते म्हणाले, तुझ्या बाहेरच्या मोडक्या खुर्चीवर. मी त्यांना दम दिला. नाहीं हं ? बाहेर नाहीं जायच. घरांतच बसायच. तेव्हां ते दिगंबर वेषांत होते. अजूनही ते माझ्या डोक्यां समोर तसेच दिसतात, त्यावर ते मला म्हणाले, बरं तर मग एवढे शेण घे नी त्या शेणानें जमीन सारव. असे म्हणून ते भुयारांत अदृश्य झाले.

त्या स्वप्नानें मी अर्थात रडतच उठले, कारण माझे, - साईबाबा ” हे नवसाला पावतात. आमच्या बिल्डगमधल्या सर्व जातीच्या लोकांना त्यांचा अनुभव आहे. त्या वेळी त्यांनी ज्यांची ज्यांची लऱ्यं जमत नव्हती, अशांची लऱ्यं लावून दिलेली होतीं. आणि दुसरे म्हणजे शिरडीला जाणाऱ्या लोकांची कामें. ह्या दगदगीमुळे ते कंटाळून गेले. नी त्यांना विश्रांतीची जरुरी भासली. तर ती विश्रांती आपल्या वहिणीशिवाय दुसरीकडे कुठे मिळणार, कृष्णाला जशी द्रौपदी, त्याप्रमाणे माझ्या राजाने माझ्याकडे धांव घेतली. त्यांच सर्व ऐकून मला रँडूं कोसळलं. किती दिवस बसायचं होत हे कांही त्यांनी मला सांगितलें नव्हतें. मग मी काय केलं. त्यांच्या पुढे चिट्या टाळून त्यांचा कौल घेतला. राजा तूं किती दिवस बसणार आहेस. तीन दिवस, सात दिवस, कीं एकवीस दिवस. मी त्यांना बाबा म्हणून कधींच हाक मारीत नाहीं. माझ्या आवडी प्रमाणे “राजा” म्हणून हाक मारतें. त्यांनी मला तीन दिवसांचा कौल दिला, ती जागा शेणाने मी सारबली. माझ्याकडे “ साईबाबांची छोटी मूर्ति आहे. त्यांना मी माझ्या आवडीप्रमाणे सजवेत. सर्व कांहीं शिरडी सारखच करते मी. तेव्हा त्यांच्या अंगावरचे ते कपडे वगैरे सर्व उतरले. नी त्यांना त्या जागेवर तीन दिवस बसविलें. पण कुणाला त्याची जाग कळूं दिली नाहीं. कारण त्यांना स्वतंत्र लाभली नसती. दर्शनासाठीं रीघ लागली असती. मग त्याचा काय उपयोग इला असता. राजाला तर विश्रांती हवी होती. शुक्रवार,

शनिवार, रविवार आणि सोमवारीं चवथ्या दिवशी “राजाला” त्या जाग्यावरून उचललें नी त्यांच्या जागेवर देवहान्यात पुन्हां बसविलें. कपडे मुगुट वगैरे घालून. मग मंगळवारीं रात्रीं पुन्हां मला स्वप्न पडलं. साईबाबा माझ्याकडे जेवताहेत नी म्हणतात. “ताई” तू माझे किती केलंस. मला जेवायला वाढलंस. माझें पोट भरलं. तू माझी “ताई” नाहीस माझी आई आहेस, मी तुला कधीही सोडणार नाहीं हं. त्यांचे डोळे गहिवरून आले होते. माझे डोळे त्यांच्या बोलण्याने चटकन् उघडले गेले. नी त्या डोळ्यांतून घळघळ अश्रू वाहूं लागले. उठून. “राजाला” एक उद्बत्ती लावली नी हात जोडले. “राजा” पुढे काहींच बोलवेना. ती जागा अजूनही माझ्याकडे शेणाने सारवली जात आहे. नी ती “द्वारका माई” (मशीद) ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहे....

किती कृपाकू ही मशीद माई भोळ्या भाविकांची ही आई ॥

कोणी कसाही पडो अपारीं ठारींच करील रक्षण ॥

पुढे बरोबर एक वर्षानें मी माझ्या द्वारकामाईचा (२३ जून १९६८)

वाढदिवस केला. तेव्हां “साईबाबांना” मी सांगितलं “राजा” उद्या तुझ्या द्वारकामाईचा वाढदिवस आहे. तू माझ्याकडे जेवायला ये हो ! आल्याशिवाय गाहूं नकोस. मी वाट पाहीन बघ....

तों काय आश्रय. दुपारीं जेवायला पाने वाढलीं असतांना एक पान जादा वाढलें गेलं. मंडळी पानावर बसली नी इतक्यांत एक सतत्पुरुष दारावर येऊन उभा राहिला. दार थोडंस लोटलेलं होतं. म्हणाला हम भोजनके लिये आया हूँ ! दार उघडल गेले. त्याचे ते शब्द ऐकून मला गहिवरून आले. नकळत “राजा” असे उदूगार माझ्या तोळून निघाले. मग यथास्थित त्याच जेवण वगैरे झाल्यावर त्यांनी आशीर्वाद दिला. भगवान तुम्हारे साथ है ! आमच्या कडे जमलेल्या पाहुणे मंडळींना बाबांच दर्शन घडले. बाबाच आले होते ना ते.

“जया मर्नी जैसा भाव तया तैसा अनुभव”

“दाविसी दयाघना ऐसीही तुझी माव”

साई बाबा आपल्या भक्तांजवळ नेहमी उभे असतात. त्यांना प्रेमानेहाक मार ते ओ दिल्याशिवाय राहणार नाहींत. साईचरित्रांत लिहिल्या प्रमाणे.

मी माझिया भक्तांचा अंकीला । आहे उशीसीच ठाकला ”

प्रेमाचा मी सदा भुकेला । हाक हाकेला देतसे ॥

त्याप्रमाणे मला एक नाहीं अनेक अनुभव आलेले आहेत, माझ्याकडे बाबांची गादी असल्यासुळे त्यांचे अनेक भक्त माझ्याकडे दर्शनास येतात. त्यांची सर्व कासें होत आहेत, श्रद्धा आणि सबुरी ह्यांच्या जोरावर त्यांच्याकडे श्रद्धेच्या नी प्रेमाच्या दृष्टिकोनातून पहायला हवं, मग ते तुमचेही झाल्याशिवाय रहाणार नाहीत, जसे ते शिरडीचे साईबाबा आहेत तसे ते ताईचें साईबाबा ह्या नावानें प्रसिद्ध आहेत. ह्यांच्या दर्शनाची वेळ गुरुवारीच मी त्यांचें दर्शन ठेविलेलं आहे. अशी ही कृपाळ माउली आपापल्या भक्तांच्या संकटाला व प्रेमाला जागल्याशिवाय रहाणार नाहीं त्यांच्या वचनांत सांगितल्याप्रमाणे.

नित्य मी जीवंत जाणा हेचि सत्य नित्य घ्या प्रचीत अनुभवे ॥

शरण मज आला आणि वाया गेला दाखवा दाखवा ऐसा कोणी माझ्या राजाला नमस्कार करून मी ही लेखणी खालीं ठेवीत आहे ।

गांधीजींची विचारसृष्टि

—कोणताहि निर्णय घेण्यापूर्वी सर्व गोष्टींचा काळजीपूर्वक व सखोल विचार करणे आवश्यक आहे.

—श्रीमंत व संपन्न लोकांबद्दल सहानुभूति वाटली पाहिजे. त्यांनी संकटात कधी भाँबावून जाऊ नये, बुडणे किंवा तरणे जे कांहीं घडायचे असेल ते सर्वांनी एकत्र सोसले पाहिजे.

—आईच्या स्तनाला बालक जर्से चिकटते त्याप्रमाणे माझ्या मातृ-भाषेला मग तीत कितीहि दोष असले तरी मी चिकटून राहिलें पाहिजे. तीच केवळ मला जीवनरस दैञ्ज शकेल,

—कालचे शत्रु आजचे मित्र बनू शकतील. जर त्यांनी शब्दांनी वा कृतीने प्रत्याघात कर याचे बंद केलें तर !

गांधीवादी आर्थिक विचार

श्रीमान् नारायण, राज्यपाल गुजराठ
यांचे शब्दांत

मं. गांधी अर्थशास्त्र नव्हते, त्यांनी अभ्यासाच्या दृष्टीने अर्थशास्त्राचा अभ्यास केलेला नव्हता. वा आधुनिक अर्थशास्त्रवरील पुस्तकेहि त्यांच्या वाचगांत आली नव्हती. गांधीजीनी दक्षिण आफ्रिकेत असतांना रसिकनचे 'अनदू धिस लास्ट' हें पुस्तक वाचलें होते व त्याचा प्रभाव गांधीजीच्या जीवनावर व कार्यावर चांगलाच पडला होता. गांधीजीच्या सामाजिक व आर्थिक विचारांवर 'बायबल' चा पण परिणाम झालेला होता. भारत सोडा चळवळीच्या समर्यां जेव्हां गांधीजी तुरंगांत होते, त्यावेळेस त्यांनी वेळ काढून मार्कर्सच्ये कॅपिटल पुस्तक वाचून काढलें. भारताला संबंधित असलेल्या अनेक आर्थिक समस्यांवर गांधीजीनी विपुल लिहिलें. विशेषं करून बेकारी आणि बेकारांना रोजगारी मिळवून देण्यासाठी खादी आणि ग्रामीण उद्योगधांदांची गांधीजींनी तातडीने रचना केली. गांधीजीनी जरी आधुनिक अर्थशास्त्राचा अभ्यास केलेला नव्हता तरीहि त्यांचे विकसनशील देशासंबंधीचे विचार सर्वक्ष व सुज असत. असें असताहि दुर्देवाने आज भारतात गांधिवादी आर्थिक विचारांबद्दल मुश्कित दर्गात गैरसमज आहेत. मी माझ्या लेखाच्या संदर्भात गांधिवादी आर्थिक विचारांवर शास्त्रीय दृष्टिकोनातून चर्चा करणार आहे व ते कसे संयुक्तिक होते हें दाखवून देण्याचा प्रयत्न करीन.

साधी राहणी आणि उच्च विचारसरणी

साधी राहणी आणि उच्च विचारसरणी हे गांधीजींचे पहिले मूलभूत आर्थिक विचार ध्येय होते. त्यावर त्यांनी विशेष जोर दिला. भारतासा-

रख्या अविकासनशील देशांतील जनतेचें दारिद्रपूर्ण जीवनमान उंचावण्याविरुद्ध गांधीजी नव्हते. मी त्यांना जेव्हां माझ्या 'गांधीवादी योजना' या पुस्तकाचें टंकलिखित सेवाग्राम येथे १९४४ मध्ये दाखविलें व विचारलें कीं तुमच्या विचाराप्रमाणे अन्न, कपडा, निवारा याबाबत किमान जीवनमान कोणते असावे म्हणजे त्यांचा आर्थिक योजनेत समावेश करता येईल. याच वेळेस मुंबईच्या कांही नामांकित उद्योगपतीनी मुंबई योजनेच्या या अंतर्गत कांही लक्ष्ये ठरविली होतीं. त्या लक्ष्याशी गांधीजीच्या विचारांतील आर्थिक योजनेच्या तुलनेचा प्रश्न मी सभोर ठेवताच गांधीजींनी तत्काळ उत्तर दिले कीं, मुंबईच्या योजनाकारांनी जी योजना तयार केली आहे त्यांत जीवनमान कमी जास्त असो नसो, पण सर्वांचे जीवनमान समान असावे या मताचा मी आहें. कांहीं तथाकथित प्रतिष्ठित लोकांना संपूर्ण अन्न मिळण्यापेक्षा सर्व नागरिकांना त्यातील अर्धे मिळावें. यावरून गांधीजींचा सर्वसामान्य लोकांसंबंधीच्या आर्थिक विकासाचा दृष्टिकोन स्पष्ट होतो.

गांधीजी म्हणत कीं केवळ आर्थिक भरभराट लोकांना समतोल जीवन मिळवून देईल असें नाही. सर्व नागरिकांना किमान जीवनमानानें जगतां आलें पाहिजे. यासाठीं विकसित अशा पांश्चिमात्य देशांचे अनुकरण करण्याची आम्हाला गरज नाही. आर्थिक विकासाच्या बरोबरीने नैतिक व धार्मिक मूल्यांची जोपास ना खाजगी व सार्वजनिक जीवनांत व्हावयास पाहिजे.

काम करण्याचा हक्क

साधी पण वैशिष्ट्यपूर्ण राहणी बरोबरच गांधीजीना वाटे कीं, प्रत्येक काम करण्यास योग्य व्यक्तीस उपजीविकेसाठी योग्य असें काम मिळविण्याचा हक्क आहे. भारतीय संविधानात सुद्धा काम करण्याचा हक्क हा मूलभूत हक्क असल्याचें आश्वासत दिलें आहे. भारतांतील लाखो लोकांना उपजीविकेचें साधन म्हणून गांधीजीनी खादी आणि ग्रामोद्योग यांचा हिरिरीने पुरस्कार केला. १९४४ मध्ये जेव्हां 'गांधीवादी योजना' प्रसिद्ध झाली त्यावेळेस एके दिवशी मी गांधीजीना सेवाग्राम येथे विचारलें कीं, यंत्राविषयीं आपलें काय मत आहे. ? यावर गांधीजी म्हणाले कीं काम करण्यास योग्य अशा सर्व भारतीय व्यक्तींना उपजीविका मिळविण्यासाठीं काम मिळावें एवढीच माझी इच्छा आहे. जर माण-

सांता बेकार न करता हे विजेने किंवा अणुशक्तिद्वारा शक्य असेल तर त्याच्या विरुद्ध मी नाही. तसेच बापू पुढे म्हणाले की, जर सरकार खादी आणि चरख्याच्या साह्याशिवाय सर्वांना कामधंदा मिळवून देईल तर मी हें माझें त्वनात्मक कार्य बंद करीन. आचार्य विनोबा भावे १९५१ मध्ये योजना मंडळाच्या सदस्याशी या प्रश्नासंबंधी चर्चा करतांना म्हणाले की, जर प्रत्येक एल्याने चरख्याशिवाय काम करण्यास योग्य अशा प्रत्येक व्यक्तींना काम मिळवून दिल्यास मी चरखा जाळून टाकीन. यावरून गांधीजींच्या खादी आणि ग्रामोद्योग या विषयी कल्पना नादिष्ट अथवा सुखपूर्ण होत्या असें म्हणणे अयोग्य होईल.

चतुर्थ पंचवार्षिक योजनातर्गत काळ पूर्ण होईपर्यंत आम्ही आमच्या सर्व लोकांना रोजगारी मिळवून देवूं शकूं काय? हा आमच्यापुढे यक्षप्रश्न आहे. योजनामंडळाने नुकत्याच केलेल्या अनुमानाप्रमाणे, चतुर्थ पंचवार्षिक योजनेत निरनिराळ्या योजनांचा समावेश केल्यानंतरहि शेवटच्या काळांत अंदाजे २ कोटी ८० लक्ष लोक बेकार राहतील असा अंदाज आहे.

यावरून मला असे वाटते कीं, देशात खादी, ग्रामोद्योग व कुटीरोद्योग यांचा पूर्ण विकास साधल्याशिवाय सर्व लोकांना रोजगारी मिळवून देवूं याची खादी नाही. खादी, ग्रामोद्योग व कुटीरोद्योगांचा विकास साधण्यासाठी शास्त्रीय व इतर ज्ञानांचा उपयोग करण्यांत यावा.

अन्नधान्याबाबत स्वयंपूर्णता

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर व तीन चतुर्थ पंचवार्षिक योजना कार्यान्वित ज्ञाल्यावरहीं आम्ही भूक व अन्न तुटवडा यांचा प्रश्न सोडवूं शकलो नाही खरोखरींच ही बाब दुःखदायक आहे. कारण आजहि आम्ही लक्षावधि ठन अन्नधान्य परदेशांतून आयात करतो. ही बाब आर्थिक दृष्टिकोनातूनच अयोग्य नसून यापासून देशाची सुरक्षा व संरक्षण याना पण घोका आहे. केन्द्रीय व राज्य सरकारे अन्नधान्याबाबत स्वयंपूर्ण होण्यासाठी शेतकी माल उत्पादनांत वाढ होण्यासाठी प्रयत्नशील आहेत. असेंअसता आम्हाला येत्या कांही वर्षात ही स्वयंपूर्णता गाठण्यासाठी गांधीजींची निकडीची जाणीव अंमलांत आणावी लागेल.

वाढल्या किंमती

आज देशाला वाढल्या किंमतीशी तोंड घावे लागत आहे, दैनंदिन गरजेच्या यस्तूच्या किंमतीसंबंधी तर विशेष करून किंमती नियंत्रित ठेवण्यासाठी केंद्रसरकार व राज्यसरकार अनेक उपाय योजना अमलांत आणीत आहेत. असें असताही त्यांत अपेक्षेप्रपाणे यश येत नाही, किंमती नियंत्रित ठेवावयाच्या झाल्यास प्रत्येक वस्तूचे उत्पादन झपाट्याने वाढविलें पाहिजे. तसेच सहकारी दुकानांचे जाळे देशभर विणलें गेले पाहिजे. आमच्या आर्थिक पद्धतीवर अतिरेकी नियत्रण असण्याविरुद्ध गांधीजी होते. अहमदाबाद येथील अनेक वर्षांच्या वास्तव्यांत गांधीजीनी भरीव असे मजूर धोरण आंखले. या धोरेणावर अंमल करण्याचा प्रयत्न गेल्या दोन दशकापासून कापड मजूर संघटना करीत आहे.

शेती व बागायतीसाठी खताचा उपयोग

शेती व बागायतीसाठी खताचा उपयोग करण्यावर गांधीजीनी अनेक वेळा जोर दिलेला आहे. निकृष्ट जमिनीचा दर्जा वाढविण्यासाठी रासायनिक खताचा उपयोग करण्याविरुद्ध गांधीजी नव्हते.

पशुसंवर्धन

शेतीचा दर्जा सुधारण्यांसाठी गांधीजीनी पशुसंवर्धनास प्रमुख स्थान दिलें आहे. यासाठी गोसेवा हा विस्तृत कार्यक्रम त्यांनी आंखिला. आम्ही या कार्यक्रमाची पद्धतशीरपणे अंमलबजावणी करू शकलों नाहीं. पण कांही व्यक्तींनी या प्रश्नाचा गोरक्षा नांवाखाली लोकांच्या भावना भडकाविण्यासाठी राजकीय मांडवलासारखा उपयोग केला.

यंत्रांविषयीं गांधीजीचे मत

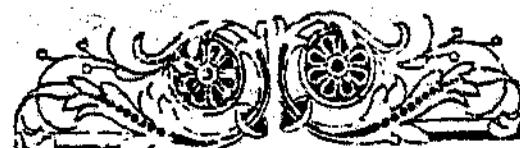
शेतीत आणि उद्योगधर्यांत यंत्राचा उपयोग करण्याविरुद्ध गांधीजी होते. असा गैरसमज आहे. यामुळे गांधिवादी आर्थिक विचाराबद्दल नसलेले गैरसमज निर्माण झाले, बापूजींनी याबद्दल स्पष्ट असा इन्कार केलेला आहे. एवढेच नव्हे तर लाखो, करोडो झोपड्यांत राहणाऱ्या लोकांचे श्रम वाचविणारे एखादे यंत्र शोधून काढणाऱ्यास मी बक्षीस देईन असे त्यांनी घोषित केले होते. गांधीजी यंत्राचा अतिउपयोग करण्याच्या वेडाविरुद्ध होते.

गांधीजीनी स्वाभिमान आणि स्वयंपूर्णता निर्माण करण्यासाठी आमच्यांत स्वदेशी वृत्तीची जाणीव निर्माण केली. त्यांची इच्छा होती की, आम्ही आमच्या त्वतःच्या पायावर उभे रहाण्यास शिकावें. दुर्दैवाने आज आमच्यात नेमका स्वदेशी वृत्तीचा अभाव आढळतो. यामुळे प्रत्येक बाबतीत सरकारने मदत करावी ही भावना लोकांत वाढत आहे. कांहीं प्रमाणांत, अधिक विकास साधण्यासाठी परकीय मदत घेण्यास हरकत नाही. उदा० तांत्रिक ज्ञान, इत्यादी. चतुर्थ योजनेचे मुख्य लक्ष्य जास्तीत जास्त स्वयंपूर्णतेचे असावे असी योजना मंडळाने जोरदार शिफारस केली आहे. या वद्दल मला आनंद वाटतो.

ट्रस्टीशिपसंबंधी कल्पना

ट्रस्टीशिपविषयी असलेल्या कल्पनेबद्दल खुलासा केल्याशिवाय माझे गांधीवादी आर्थिक विचार यावरील निरीक्षण पूर्ण होणार नाही. ट्रस्टीशिप सिद्धांताचा गांधीजीनी पुरस्कार केल्यामुळे आर्थिक प्रांतांतील विकास मंदावला असा आरोप नेहमी गांधीजीवर करण्यांत येतो. गांधीजीनी या संबंधी जागाखान पॅलेसमध्ये बंदी असतांना आपले सचिव श्री. प्योरेलाल यांच्यारोबर दीर्घ चर्चा केली व त्यांनी ट्रस्टीशिपवर एक आराखडा मंजूर केला. त्यांव्यें मालकी व संपत्तीचा उपयोग यावर विधायकद्वारा नियंत्रण ठेवणे यास गान्यता होती. कारण सामाजिक सुखसोयी डावलून कोणतीहि व्यक्ति वैधक्तिक करणासाठी व स्वार्थासाठीं संपत्तीचा उपयोग करूं शकणार नाही.

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर ट्रस्टीशिप दिशेने श्री. विनोबा भावे यांनी ग्रामदान रूपानें महत्त्वाचे पाऊल उचलले. या मोहिमेत ७५ टक्के जमीनमालकांनी आपली जमीन दान केली व त्यावरील आपला मालकी हक्क सोडला. यासमयी सुद्धा सरकारी संस्था व स्वयंस्फूर्त संघटना यांनी आपली साधन-संपत्ती एकत्र करून एक नवी सामाजिक आर्थिक पद्धत गांधीजीच्या तत्त्वावर सुरु करावी.

श्रीगोदवलेकर महाराज

कांहीं हितोपदेशाच्या गोष्टी

भगवंत पूजा करतात

एकदां नारदसुनींची स्वारी सकाळी द्वारकेमध्ये भगवंताच्या वाड्यांत हजर झाली. या सुनीना मज्जाव कोठेंच नसे, म्हणून ते सरळ आंतपर्यंत गेले. परंतु भगवंत कोठें दिसेनात म्हणून त्यानीं रुक्मिणीला विचारले, “अहो! यजमान कुठे आहेत?” तिनें उत्तर दिलें कीं, “ते पूजा करण्यांत गुंतले आहेत.” हे ऐकून नारद बुचकळ्यांत पडले. ते म्हणाले, “त्रिभुवनांतील कळषि, सुनि, संत, सिद्ध, योगी, त्यागी, भोगी सर्वजण ज्याची परमात्मा म्हणून पूजा करितात तो आणखी कोणाची पूजा करतो?” असें बोलून नारद भगवंताच्या देवघरांत गेले. तेथें मोठमोठ्या भक्तांच्या प्रतिमा समोर मांऱून भगवान ध्यानस्थ बसले होते. पांच मिनिटांनी त्यानीं डोळे उघडले आणि नारदाचा सत्कार केला. नारद म्हणाले, “देवा! हे तुमचे देव कोण?” तेव्हां भगवान म्हणाले, “नारदा! अरे, तुम्हीं भक्त हेच माझे देव आहांत. मला तुमच्याशिवाय चैन पडत नाहीं.”

तात्पर्य—भगवंत सगुणामध्ये आले कीं, त्यांना भक्तांच्यावांचून चैन पडावयाचेंच नाहीं. किंवहुना, जेथें भक्त आहे, तेथें भगवंताचे नाम असलेंच पाहिजे. आणि भक्त व नाम जेथें आहे, तेथें भगवंताला येणे प्रासच आहे. नाम हा भगवंताचा प्राण आहे. तो ज्याच्या हृदयांत अखंड राहिला तेथें भगवंत कायम बसला.

नारद आणि वाल्ह्या कोळी

एकदां नारदसुनि जंगलांतून चालले असतां वाल्ह्या कोळ्यानें त्यांना आडविलें, नारद म्हणाले, “अरे, तूं हे कशासाठीं करतोस?” कोळी म्हणाला,

“पोट भरण्यासाठी करतो.” नारद म्हणाले, “तू इतकीं माणसें मासून टाक-
लीस, त्याचे पाप तुला लागले ना!” कोळी म्हणाला, “मला एकव्यालाच कां!
माझ्या कुटुंबांतील सर्वांना लागेल.” नारद म्हणाले, “जा, तूं घरीं जाऊन
मंडळीना विचारून ये; तोंपर्यंत मी येथेच बसतो. कोळी घरीं गेला व त्याने
आपल्या मंडळीना पापाबद्दल विचारले. त्यांनी सांगितले, “आम्हाला खायला
घालणे हें तुमचें काम आहे. मग अन्न मिळविण्यासाठी तुम्ही काहींहि करा.
त्याचे पाप तुमच्या एकव्याच्या डोक्यावर आहे.” हें उत्तर ऐकून तो चकित
झाला आणि विचार करीतच परत नारदसुनीकडे आला. नारदांनी त्याला नाम
शेष्यास सांगितले. तें त्याने मनापासून घेतले आणि तो पुढे वालिमकी क्रिषि बनला.

तात्पर्य——समाजांतील वाईट माणसें ही खरीं वाईट नसतात. त्यांना
योग्य मार्ग दाखविणारा निःस्वार्थी मनुष्य लागतो. असें निःस्वार्थी फक्त संतच
नसतात. संत वाईट माणसांच्या गुणांचा ओघ परमार्थाकडे वळवतात. तीं माणसे
एकदां का परमार्थाकडे वळली की सज्जनांच्या पुढे आधाढी मारतात.

न्यायाधीश आणि चोर

एका शहरामध्ये एक न्यायाधीश काम करीत असे. तो स्वतः मोठा देव-
कृत असून दरवर्षी पंढरीची वारी करी. एकदां एक चोर पोलिसांनी घरला
आणि त्याच्यासमोर आणून उभा केला. चोरी केली याबद्दल उत्तम पुरावा अस-
ल्यासुके चोराने मुकाब्याने गुन्हा कबूल केला. शिक्षा देण्याच्या आर्धीं न्यायाधीश
ज्ञेयाला म्हणाला “कायरे बुवा! तुला गुन्हा कबूल आहेच. पण शिक्षा सांग-
ण्याच्या अगोदर तुला कांहीं सांगावयाचे असेल तर तें सांग. कोर्ट तुझे म्हणणे
ऐकून घेण्यास तयार आहे.” तेव्हां चोर मोठचा गंभीरपणे म्हणाला, “जज्ज-
साहेब! आजपर्यंत मी पुष्कळ न्यायाधीशांसमोर उभा राहिलों आणि त्यांनी मला
शिक्षा पण दिल्या. आज आपल्या समोर उभा आहे याबद्दल मला फार आनंद
वाटतो. आपली भगवंतावर मोठी निष्ठा आहे असें मी ऐकतो. मला आपल्याला
एवढेच सांगावयाचे आहे की, मी आपणहून चोरी केली नाहीं. पांडुरंगाने जळी
मला ग्रेरणा दिली. तसा मी वागलों. त्याच्या इच्छेनेच माझ्या हातून चोरी झाली.
तेव्हां त्याबद्दल मला दोषी घसं नये.” चोराचे बोलणे ऐकून कोटीमधील लोक
पहातच राहिले. पण न्यायाधीश देखील पक्का होता. त्याने निकाल दिला की,

चोराचें म्हणणे मला पूर्णपणे मान्य आहे. ज्या पांडुरंगानें त्याला चोरी करण्यास प्रेरणा केली तोच पांडुरंग त्याला शिक्षा देण्याची प्रेरणा मला करीत आहे. म्हणून चोरी जशी पांडुरंगांच्या इच्छेने घडली तशी त्याबद्दल शिक्षा ही देखील पांडुरंगांच्याच इच्छेने दिली जात आहे.” चोराकडे वळून तो म्हणाला “तुं एक वर्षभर सकत मजुरी भोगायला जा.”

तात्पर्य—खोटा वेदान्त हा असा असतो. “परमात्मा सर्व करतो.” अशी ज्याचीं खरोखर भावना आहे त्याच्या हातून कधीही अनीति व स्वार्थमूलक वाईट नोष घडायचीच नाही. तो आपले कर्तव्य योग्य रीतीने करील पण आसन्नित नसल्यासुक्ळे सुखदुःख त्याला बाधणार नाही.

हा मार्ग आपला नव्हे.

एक मनुष्य लहान पणापासून साधनामार्गे असे. भगवंताच्या कृपेने एक सत्पुरुष त्याच्या घरी आले; आणि त्याला कृतार्थ करून गेले. आपले तर काम झाले. पण तिर्थक्षेत्रे हिंदून अनेक संत पहावेत म्हणून तो बारा वर्षे संबंध भारतखंड हिंडला. घरी येऊन राहिल्यावर त्याचे लघबिन्न झाले, त्याला दोनतीन मुले झालीं आणि अशा रीतीने संसार चालला होता. पुढे गांवामध्ये प्लेगची सांथ आली आणि तिच्यामध्ये त्याची बायको, तिन्ही मुले, वडील व दोन भाऊ इतकीं माणसें मृत्यू पावलीं. आई आणि हा एवढीं दोनच माणसें घरांत शिल्लक राहिलीं. वर्ष सहा महिने गेल्यावर आई एकदां म्हणाली, “बाळ ! जन्मास आल्यासारखे काशीस जाऊन एकदां गंगास्नान करावे आणि विश्वेश्वराचे दर्शन घ्यावे असें माझ्या मनांत आहे. तुं मला काशीला घेऊन जा, साधु म्हणाला, “आई ! चल, माझी कैव्हाहि तयारी आहे. मग उद्यां आपण निघायचे का ?” आई म्हणाली, “नाहीं रे ! या वर्षीं नको. तुझी बहीण बाळंतपणाला येणार आहे. तिचे कोण करील ? हे ऐकून साधु गप्प वसला. दुसऱ्या वर्षीं साधूने विचारले. “आई ! आतां आपण काशीला जायचे का ! आई म्हणाली, “नाहीं रे ! या वर्षीं नको. नुकतीच मी लोणचीं घातलीं आहेत, त्यांच्याकडे बघायला पाहिजे नाहींतर तीं बुरशी येऊन नासून जातील.” हे ऐकून साधु गप्प वसला. तिसऱ्या वर्षीं साधूने विचारले, “आई ! आपण काशीला जायला निघायचे का !” आई म्हणाली, “काय करावे रे ! माझ्या मनांत निघायचे फार

आहे ! पण आपण घर सोडून गेलो तर गांवचे लोक घराचा वासादेखील शिळक राहुं देणार नाहीत. त्या वेळीं साधु गप्प बसला. त्याच दिवशीं रात्रीं अकरा वाजतां सगळे लोक स्वस्थ निजले असतां त्याने स्वतःच आपल्या घराला आग लावून दिली. आग चांगली भडकल्यावर आपणच आरडा ओरड केली. गांवचे लोक जमले आणि घरांतील सामान काढण्याचा प्रयत्न करूं लागले पण आग लागून पुष्कळ वेळ झाला असल्यामुळे बहुतेक सर्व सामान जळून गेले होते. फक्त एक गाठोडे सुरक्षितपणे बाहेर निघाले. आग शांत झाल्यावर तें सोडून पाहिले तर त्याच्यामध्ये संतश्रेष्ठ श्रीतुकारामबुवांची गाथा आढळली. घराची राख आपल्या व आईच्या कपाळाला लावीत साधु म्हणाला, “आई ! आतां आपल्या घराचा वासा जायची भीति उरली नाही. आतां काशीला चलायचे ना ?” आई म्हणाली “चल बाबा ! आतां येथे आपले काय शिळक उरले ?” त्याच दिवशीं दोघेजण काशीला निघून गेले.

तात्पर्य—प्रपंचाचा लोभ भगवंताच्या आड येतो ही गोष्ट खरी. मग त्याच्यां-तून मोकळे होण्यास आपल्या हातानें त्याचा नाश करणे हा एक मार्ग आहे. ज्याची जशी तथारी असेल त्याने प्रपंचाचे पाश बसल्या बैठकीला तटातट तोडून टाकावेत आणि भगवंताच्या मार्गीला जावे. त्याने पुन्हां मार्गे पाहूं नये. हा एक मार्ग आहे, पण तो प्रापंचिकाचा मात्र मार्ग नव्हे. प्रापंचिकाने विवेकाने आणि उपासनेने हळू-हळू आसक्तीमधून सुटावे.

मृत्यूला घाबरू नये

एका खेडेगांवामध्ये एक साधु राहत होता, त्याला एकच सुलगा अमून तो पुण्याला नोकरीला असे. साधु अगदीं प्रापंचिकाप्रमाणे वागत होता म्हणून त्याची फारशी प्रसिद्धी नव्हती. थोडे पण साधनी लोक त्याच्याकडे नेहमीं येत असत. एके दिवशीं सकाळीं ज्ञानेश्वरांचे निरूपण झाले आणि जी पांच दहा मंडळी ऐकायला आली होती त्यांना साधु शांतपणे म्हणाला, “आम्ही उद्यां सकाळीं जाणार.,, हें त्यांचे बोलणे ऐकून लोकांना अर्धात वाईट वाटले, पण एकजण म्हणाला, “आज आम्ही आपल्या मुलाला तार करतो. तो परवां सकाळीं येईल. मग आपण जावे. साधु म्हणाल

“तरी हरकत नाहीं.” लोकांनी मुलाला तार केली आणि त्याप्रमाणे मुलगा तिसरे दिवशीं सकाळीं आला. मुलगा आल्याबरोबर त्याने वडिलांना साष्टांग नमस्कार घातला. साधु म्हणाला, “तू आलास हें वरै झाले, पांडुरंगाला विसरूळ नको. त्याचें नाम धेत जा. तुझें कल्याण होईल, वरै तर, मी येतो.” एवढे बोलून ‘श्रीराम श्रीराम’ दोनदां म्हणतांच त्याने देह ठेवला.

तात्पर्य—भगवंताच्या अनुसंधानात जो राहिला त्याने कालावर सत्ता गाजविली. अशा लोकांना मरणाचें भय कोठून असणार ? भगवंताला सर्वस्व दिल्यामुळे त्यांना वासना उरत नाहीं आणि जेथें वासना उरली नाहीं तेथें कालाच शिरकाव होत नाहीं. म्हणून आपण नेहमीं नामांत राहावें.

गुरु ओळखावा कसा ? :

मारुतीराय जेव्हां सीतेच्या शोधार्थ निघाले तेव्हां ते श्रीरामरायाल म्हणाले, “रामा ! तुमची सीता मी ओळखू कशी ? तिची कांहींतरी खूण मला सांगा.” श्रीरामराय म्हणाले, “रंगाने पुष्कळ गोरी, उंच पण सडसऱ्यीत बांधा असलेली, हरिणीप्रमाणे डोळे असलेली, काळे व लांब केस असलेली, नाक सरळ व नाजुक असलेली अशी माझी सीता आहे. परंतु मारुतीला तें कांहीं केल्या समजेना. तेव्हां रामराय म्हणाले, “हे, बध, तुला मी एक मुख्य खूण सागून ठेवतो. ज्या ठिकाणीं आजूबाजूच्या झाडांतून दगडांतून व इतर वस्तुंमधून माझ्या नामाचा ध्वनि ऐकू येईल तेथें माझी सीता आहे असें नक्की समज.” त्या खुणेवरून अशोक वनामध्ये मारुतीला सीता सांपडली.

तात्पर्य—ज्याला सतत नामाचा ध्यास लागलेला असेल, भगवंताच्या नामांत जो तल्लीन झाला असेल, नामामध्ये जो मीपणाने मेला असेल तो संत आहे असें खात्रीने समजावें आणि त्याला गुरुपद द्यावें.

संतांचा व्यवहार

एका गांवामध्ये एक साधु राहात असे. त्याला वडिलांजित कांहीं जमीन मिळाली होती. जमीन विशेष चांगली होती असें नाहीं. साधूचे भाऊबंद ती जमीन मागू लागले. त्याने ती देण्याचें नाकारलें. म्हणून भाऊ-

बंदांनी कांहींतरी कुलंगडे काढून जमिनीसाठीं साधूवर दावा लावला. खालच्या कोटीमध्यें त्यांच्यासारखा निकाल लागला. साधूने हायकोटीध्यें अपील केलें पण अपीलमध्यें तो हरला. पुढे त्याने यिव्ही कौन्सिलपर्यंत आपला खटला नेला. तेथें मात्र त्याच्यासारखा निकाल लागला. ही बातमी तारेने त्यास कळवण्यांत आली. दाव्याचा निकाल आपल्यासारखा झाला हैं कळल्यावरोबर साधूने त्याच बैठकी-मध्यें ती जमीन एका देवळाला देऊन टाकली. त्याने ती जमीन कधीं पाहिली-सुद्धां नाहीं.

तात्पर्य— साधूना व्यवहार कळत नाहीं असें समजून नये. पण त्यामध्यें त्यांची आसक्ति नसते. प्रयत्न हा व्यवहाराचा देव आहे. म्हणून एकदा व्यवहारांत पडल्यावर ते आटोकाट प्रयत्न करून दाखवतात. पण आपल्या प्रयत्नाला यश आलें काय किंवा न आलें काय त्याचा त्यांच्या मनावर मुळीच परिणाम होत नाहीं. ते व्यवहाराची किंमत ओळखून असतात. त्याला भगवंताच्या आड ते कधीं येऊ देत नाहींत. आपण तर्सेच वागवें.

मोह आंधळा आहे.

एक मोठा सरकारी अधिकारी होता. तो दत्तभक्त असून नेहमीं भक्तीने गुरुचरित्राचें पारायण करी. दत्तभक्तीच्या निमित्तानें त्याची एका सुरेख बाईशीं गांठ रडली. बाई अपल्या नवन्याला टाकून आलेली असून दत्तभक्तीचा आव आणी. अधिकारी तिच्या पूर्णपणे आधीन झाला. आणि आपल्या बायकोला छळू, मारू लागला. कांहीं दिवसांनीं तिचें व त्याचें बिनसलें आणि तिने त्याच्यावर मारेकरी घातले, तिच्या घरीं जाण्याची बंदी झाल्यावर त्याला चैन पडेना, म्हणून तो एका साधूकडे गेला आणि म्हणाला, “महाराज! तिचें व माझें पूर्ववत् जुळेल अशी माझ्यावर कृपा करा.” साधु म्हणाला, “अरे मूर्खा! हैं काय मागतोस? तुझें व तिचें बिनसलें आहे हीच भगवंताची कृपा झाली असें समज तिला आतां सोडून दे.” तो म्हणाला, “जन्मभर सांभाळीन असें वचन मी तिला दिलें आहे. तें कसें मोडू? ” साधु हसला व म्हणाला, “वारे वचन पाळणारा! तिला वचन दिलें लक्षांत आहे, पण अग्निब्राह्मणासमक्ष बायकोला दिलेलें वचन तेवढें विसरलास, याला काय म्हणावें? तिच्या मार्गे जाण्यांत तुला धोका आहे. तिला सोडून दे.” पुढे ती बाईच दुसन्या एकावरोबर पळून गेली.

तात्पर्य—विषयाची पकड माणसावर बसली, कीं त्याची बुद्धि फारच विवेकहीन बनते. त्याचें ज्ञान त्या वेळी लुळेपांगले होऊन तो सरळ आत्मनाशाकडे घावतो. अशा प्रसंगी फक्त संतच त्याला त्या मोहजालांतून बाहेर खेचूं शकतात. म्हणून नेहमीं संतांची संगत ठेवावी.

“काय करावें, आज आई नाहीं”

एका मुलाचा बाय त्याच्या लहानपणीच वारला. जवळ फारसे पैसे नसल्या-मुळे आईला लोकांकडे कष्ट करून मुलाचें शिक्षण करावें लागले. पण मुलगा फार सात्त्विक होता. मोठा झाल्यावर त्याला नोकरी लागली, त्याचें लभ झालें आणि त्याचें वरें चाललेले पाहून कांहीं दिवसांनी आई वारली. अशी दोनचार वधैं गेली. आणि त्याला एक अति मोठ्या अधिकाराची जागा मिळाली. त्याचें ऐश्वर्य एकदम वाढले. हें सगळे झालें तरी तो नेहमी उदास दिसे. त्याच्या बायकोने उदासपणाचें कारण शोधण्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला, पण तिला यश आलें नाहीं. एकदां त्याचा एक बालमित्र त्याला भेटण्यास आला. त्याला ती म्हणाली, “भाऊजी माझें एक काम करा. आमची परिस्थिति उत्तम आहे, हें तुम्हीं पाहिलेच आहे. पण असें सगळे असून ते नेहमी उदास असतात. त्याचें कारण त्यांच्याकडून काढून घ्या.” दुसऱ्या दिवशीं रात्रीं जेवणखाण झाल्यावर मित्र मित्र बोलत बसले होते. मित्राने विचारले, “काय रे बाळ! काळपासून मी तुला पाहतो आहे. तूं असा उदास कां असतोस!” हा प्रश्न ऐकल्याबरोबर त्याच्या डोक्याला पाणीच आले. तो म्हणाला, “तूं म्हणतोस तें खरें आहे. पण मी तरी काय करूं? आईने कसे कष्ट काढले, किती मानहानि सोसली, किती काळजी केली आणि मला लहानाचा मोठा केला. आज माझें ऐश्वर्य पाहायला ती नाहीं. याचें मला फार वाईट वाटते.” हें ऐकून मित्राच्या डोक्याला देखील पाणी आले.

तात्पर्य—आज आपण ज्या स्थिरीत आहोत ती भगवंताच्या कृपेने आली आहे अशी भावना ठेवली तर त्याचे स्वरण राहून अभिमान वाटणार नाहीं.

जसें अन्न तशी वासना

एका गांवामध्ये एक अत्यंत गरीब पण अत्यंत निःपृह असा ब्राह्मण रहात असे, त्याचें आचरण आणि त्याची वृत्ति एखाद्या क्रुषीप्रमाणे होती.

कांही कामानिमित्त एकदा तो एका शहरी गेला, तेथे एका व्यापाराने त्याला जेवायला बोलावले. जेवण झाल्यावर तो दिवाणखान्यात बसला. तेथें एका टेबलावर कांहीं सुंदर चांदीची भांडी ठेवलेली होतीं. त्यांपैकी एक भांडे आपण घ्यावें अशी वासना ब्राह्मणाच्या मनांत उत्पन्न झाली. त्याला स्वतःलाच आश्रय वाटले. तो आपल्याशींच म्हणाला, “आज कां बरें ही पापवासना ? या घराच्या अज्ञाचा तर हा परिणाम नव्हे ना ?” व्यापान्याने आपला पैसा कशा रीतीने मिळवला आहे याची त्याने बारीक चौकशी केली. अनेक लोकांच्या सुंड्या मुरगव्हन त्याने आपली संपत्ति वाढवली होती, असें त्यास कळले.

तात्पर्य—वाईट वृत्तीच्या माणसाचें अज्ञ खाल्ल्यावर वाईट वृत्ति व्हावी यांत चूक नाहीं.

जय जय जय साईराज

(चाल : — सुंदर मुख तुंदील तनु नंदीकेश्वरा.)

जय जये जय साईराज सौख्यदायका

वंदन तव पदकमला दुःख मोचका ॥

शिर्डी तव वास्तव्या पुण्य भूमिका

सुखदाता, साईनाथा, भय हरता, तुजपरता

कोण भाविका -- १ --

अन्त न तव सामर्थ्या हे शिर्डीधीशा

दुर्धर भव सागरि तूं रक्षिसी इशा

स्मरतां तुज नित्य साईं भयची मग कशा

सदया, गुहराया, तव पाया, नत व्हाया

दे बुद्धिबालका — २ —

विनवी तुज विठ्ठल हा लक्ष दे जरा

तुजविण कोणी न मज अन्य आसरा

हेतू मम पूर्ण करी ठेवीं शिरि करा

साईनाथा, गुणवंता, भगवंता, उद्धरता

प्रभू पालका — ३ —

विठ्ठल आबाजी लऱ्हेकर

खडकी, पुणे ३

श्रीगोंदवलेकर महाराजांचे कांहीं खडे बोल

संत शोधण्याच्या फंदांत आपण पळू नये. आपल्याला संत “शोधण्याची” मुळींच जखर नाही. आपली इच्छा बलवत्तर असेल तर संतक आपला शोध करीत आपल्याकडे चालत येतील.

ज्याप्रमाणे खडीसाखर ठेवली म्हणजे मुंगळ्यांना आमंत्रण देण्याची जखर नाही, ते आपोआप तिचा शोध काढीत येतात, कारण ती त्यांना फार आवडते; त्याचप्रमाणे तुम्ही खडी साखर बना, म्हणजे संत तुमच्या भेटीला धांवतच येतील व तुमचे काम करून देतील. “खडीसाखर बना” म्हणजे संतांना आवडेल असें वर्तन करा. संतांना काय आवडते? भगवंताचे अनुसंधान व अखंड नामस्मरण. यांशिवाय त्यांना कोणतीहि गोष्ट प्रिय नाही. म्हणून आपल्या हृदयामध्ये अखंड नामाची ज्योत तेवत ठेवा.

देवाचे बोलणे हें बापाच्या बोलण्यासारखें आहे. त्याच्याजवळ तडजोड नाही. पण संत हे आईसारखे आहेत आणि आईपाशी नेहमीच तडजोड असते. आई म्हणते, “अरे! तुझे प्रेम पुष्कळ ठिकार्णी वाटलें गेलेले आहे. अशी एकहि वस्तु नाहीं की, जिच्यासाठीं तूं सर्वस्व घायला तयार होशील! पण बापाला तूं निदान नावें तरी ठेवूं नकोस. तो मोठा न्यायी आहे. म्हणून त्याच्या न्याय-अन्यायाच्या तडाक्यांत सांपळूं नकोस. याचा अर्थ तूं आपलें कर्तव्य बरोबर करीत जा.” हेच संतांचे सांगणे आहे.

संत एकांतात जातात याचे कारण असें कीं, लोकांतांत त्यांना भेटणारे निराळे असतात व एकांतांत भेटणारे निराळे असतात. लोकांतांत संतांची शांति

बिघडते असें मुळीच नाहीं, पण एकांतांत भेटणाऱ्यांना लोकांतांत भेटतां येत नाहीं म्हणून ते एकांतांत जातात.

इतर संत आणि अवतारी संत यांच्यामध्ये फरक असतो. अवतारी संत हे ज्ञानेश्वर महाराजांसारखे, तुकोबासारखे किंवा समर्थांसारखे असतात. ते आपणहून येतात व आपलें काम झालें कीं, जातात; मग ते राहात नाहीत.

ज्यास भगवंताचें अधिष्ठान आहे त्याचें कडक बोलणे सुद्धां कोणास लागणार नाहीं.

संत जरी झाला तरी त्याने चार माणसांसारखे वागावें, पण त्यांत देहाचें प्रेम नसावें. कांहींतरी वागणे हें संताचें वागणे नव्हें.

संतानीं जगांतील राज्ये मिळविलीं नाहीत, पण त्यांनीं स्वतःवर राज्य केले.

विहिरीमधील बेडकास जशी समुद्राची कल्पना येत नाहीं तसें आपणांस संतांची कल्पना येणार नाहीं.

संत हे पहिल्याने आपल्यांतीलच होते, परंतु अनुसंधानाच्या मार्गाने ते वर गेले.

एका आईच्या एकुलत्या एका मुलाने अफूच्या गोळीसाठी हड्ड धरला. आई ती गोळी त्याला देईल काय? जर तिने ती दिली तर ती आई खरी नव्हे; त्याच्याप्रमाणे जो विषयांचे प्रेम देईल तो खरा संत नव्हे.

मुलगा हंसत खेळत असतां बाप त्याला घेतो. पण तो रङ्ग लागला कीं खालीं ठेवतो. त्याच्या उलट, मुलगा रडतांना आई त्याला घेते. हाच देवामध्ये आणि संतांमध्ये फरक आहे.

एखादा मनुष्य भोवन्यामध्ये सांपडला तर त्याला काढण्याचे दोन मार्ग आहेत. एक मार्ग असा कीं, दुसऱ्या चांगल्या पोहणाऱ्याने त्या भोवन्यामध्ये उडी मारून तो फोडायचा आणि बुडत्याला बाहेर ओढून काढायचे. पण यासाठी शक्ति फार लागते, दुसरा मार्ग असा कीं, आपणच भोवन्यामध्ये बुडी मारून तळाशीं जायचे आणि खालून बाहेर निघायचे, विदृत्ता ही भोवन्यासारखी आहे. वरवर पाणी फिरत असलें तरी तळाशीं तें संथ असतें. तसे जे लोक वरवर विद्या शिकतात ते वादाच्या व मतमतांतरांच्या चक्रांत सांपडतात, पण जे लोक

तवार्थी जातात त्यांना खरे काय तें आपोआप कळतें आणि तें सगळीकडे एकच असते. विद्येच्या भोवन्यामध्ये सांपडणाऱ्यांना बाहेर ओढून काढण्याचे काम फार मोठ्या संतांचे असते. शहाण्याने त्या भानगडीत न पडावे, पण पडावे लागलेच तर बुडी मासून बाहेर निघावे. हेच मध्यम शक्तीच्या माणसांचे काम आहे.

कोणत्याहि सत्पुरुषाची परंपरा रक्षण केली पाहिजे. त्यांत आपले घुसदूँ नये.

बर्फामधील पाणी काढले तर कांहीच उरत नाही. त्याप्रमाणे संतांमधील भगवंताचे प्रेम जर काढले तर त्यांच्यामध्ये मग कांही उरत नाही.

मनुष्य जितका निःस्वार्थी तितकी त्याची माषा व्यापक असते. आपल्या घरांतील लोकसुद्धां आपले ऐकत नाहीत, पण संतांची वाणी सर्व जगावर परिणाम करते; कारण ती सर्वव्यापक असते. ती अत्यंत तळमळीची असते. याच अर्थानें श्रुति सनातन आहे. जगाचे कल्याण व्हावें म्हणून ऋषि बोलले. म्हणून त्या वाणीनें जगाचे कल्याण व्हावयाचेच. शिवाय जगाचे कल्याण व्हावें असें चाटते तोंपर्यंत ती वाणी राहायचीच.

अत्यंत निर्भयता हा साधूचा पहिला गुण होय, कारण “ सर्व ठिकाणी मीच आहे. ” ही भावना झाल्यावर भयाचे कारण उरत नाही.

साधूच्या अंतःकरणामध्ये भयाचा संकल्प नसल्यामुळे वाघ, सिंह, साप त्याला त्रास देत नाहीत. अगदीं जंगली वाघाकडे निर्भयतेनें नजरानजर केली तर तो अंगावर येत नाही. याशिवाय साधूच्या शुद्धान्तःकरणाचा त्यांच्यावर परिणाम होतो.

फक्त संतांनाच वेदांचा खरा अर्थ कळला. त्यांचे केवढे उपकार सांगावेत कीं, त्यांनीं तो अर्थ आपल्याला सांगितला ! म्हणून आपण मुद्दाम वेद चाचण्याचे कारण नाहीं. आपण फक्त संत आपल्याला सांगतील त्याप्रमाणे वागावे. आपले काम खात्रीनें झालेच पाहिजे.

श्रीमहाराजांच्याकडे एकदा एक विद्वान गृहस्थ आले. त्यांनीं तुकोबांच्या गाथेचा चांगला अभ्यास केला होता. त्यांनीं महाराजांना असा प्रश्न विचारला

कीं, “ श्रीतुकारामांच्या गाथेमध्ये सर्व ठिकाणीं वेदान्त भरलेला आहे. त्यांचा एक अभंग असा आहे—‘पाहिलीं पुराणे । धांडोळिलीं दर्शने ॥’ याचा अर्थ काय समजावा ? श्री महाराज म्हणाले, ‘ मागच्या जन्मी तुकारामबुवांनी तें केलेले असणार यांत शंका नाहीं, पण संतांचें ज्ञानच असें असते कीं, त्याना वेदान्ताचें मर्म आपोआप कळते. असुक एक ग्रंथ कोणी लिहिला, केव्हां लिहिला, कोऱ्ह लिहिला, त्यांमध्ये अमक्या पानावर काय आहे, या गोष्टी संतांना सांगतां येणार नाहीत. पण त्या विषयाचें मर्म त्यांना बरोबर ठाऊक असते.

संतांनीं ग्रंथ लिहिले याचें कारण असें कीं, ज्यांना बुद्धीने खात्री करून घायची आहे. त्यांनी ती करून व्यावी आणि परमार्थ करावा; परंतु संतांचे ग्रंथ वाचून स्वतःला काय करायला पाहिजे तें शोधून काढून तेवढे करणारे लोक कमी असतात. त्यांपेक्षां ते ग्रंथ वाचून त्यांचा अर्थ नीट समजणारे लोक जास्त असतात. त्यांपेक्षां मोठ्या “ संतांचा ग्रंथ आहे ” म्हणून नुसता वाचणारे लोक जास्त असतात; आणि त्याहीपेक्षां ते ग्रंथ मुळीच न वाचणारे लोक फारच जास्त असतात.

ज्या संतांचा ग्रंथ आपण वाचतों तो त्यांच्या कृपेवाचून नीट समजणार नाहीं, परंतु आपल्यावर कृपा करण्यास संतांना ग्रंथाचीच जरूर असते असें मात्र नव्हे. ज्याच्यावर त्यांची कृपा आहे त्याला कांहीं विद्वता नसताना त्या ग्रंथांचा बरोबर अर्थ अगदीं स्वाभाविक कळेल.

संतांना कधीं कोणी फारसें चांगले म्हणत नाहीं. त्यांनी एकाचें कल्याण केले तर त्या माणसाचे दहा नातेवाईक संतांना नांवे ठेवतात.

संतांजवळ राहणाऱ्या लोकांना तीन तोटे फायदे असतात. त्यापैकी तोटे असे :— (१) वेदान्त बोलायला तेवढा उत्तम येतो. (२) संतांजवळ राहणे ज्ञाल्यानें उगीच मान मिळतो आणि (३) “ ते) म्हणजे संत) सर्व पाहून घेतील ” या खोद्या भावनेनें हा वाटेल तसें वागतो. आतां फायदे ऐका :— तो जर खाऱ्या भावनेनें जवळ राहील तर कांही साधन न करतां नुसत्या जवळ राहण्यानें त्याचा परमार्थ साधेल. (२) त्याला मान मिळेल पण तो मानाच्या अपेक्षेच्या पलीकडे राहील; आणि (३) वेदान्त त्याला बोलायला आला नाहीं तरी वेदान्त त्याच्या आचरणांत येईल. म्हणून संतांजवळ राहणाऱ्यानें

ते सांगतील तसें वागावें, मानाची अपेदा करू नये आणि फारसा वेदान्त बोलू नये. तोंडापर्यंत आलें तरी दाबून टाकावें.

एका बाईला मूळ झालें, पण त्याला आंकडी येऊ लागली व तें पाळण्यात उगीच निपचित पडून असायचे, तें मूळ बरोबर वाढेना, चांगलें हंसेना व खेळेना. मुलाची ती अवस्था पाहून आईला बरें वाटत नसे. अगदीं तसेंच संतांना वाटतें. शिष्य केला खरा, पण साधनांत जर त्याची प्रगति होत नसेल तर संताला वाईट वाटतें. शिष्याची जर प्रगति होत असेल तर तो स्वतःच्या प्रेमासाठींच शिष्याला सजवील आणि त्याचें कौतुक करील.

ज्याला सत्याचें ज्ञान झालें तो सर्वज्ञ बनला.

संत हे भगवंतावाचून दुसरीकडे राहिलेच नाहींत. म्हणूनच ते संत झाले म्हणजे देवस्वरूप बनले.

संतांना ओळखण्याकरितां जे गुण सांगितले आहेत ते त्यांची परीक्षा करण्याकरितां सांगितले नसून त्यांचा त्या दृष्टीने उपयोगहि होत नाहीं. त्या गुणांचे आपण आचरण करावें म्हणून ते सांगितलेले आहेत.

आपण ग्रंथामधील नुसते शब्द तेवढे वाचतो. त्यांचा अर्थ संतांच्या कृपेवांचून कळणे कठिण आहे. बापाचा निरोप लहान मूळ आईला आपल्या बोबड्या शब्दांत (स्वतःला कळला असेल तसा) सांगत असतें. त्याचप्रमाणे पोथींतील शब्दांचा अर्थ आज आपल्याला सांगतां येईल.

ज्याच्या जवळ पैसा विपुल आहे, त्याला श्रीमंत अगर सावकार म्हणतां येईल, ज्याच्या जवळ विद्वत्ता आहे त्याला विद्वान् म्हणतां येईल, ज्याच्या जवळ शेत असेल त्याला शेतकरी म्हणतां येईल. परंतु यांच्यापैकीं कोणाला मोठा म्हणतां येईलच असें नाहीं. ज्याच्याजवळ सर्व गुण एकसमयावच्छेदेकरून असू शकतील तोच खरा मोठा होय. सावकार कंजूष असेल, विद्वान् गर्विष्ठ असेल किंवा शेतकरी असाच दुर्गुणी असेल, सर्व गुण एका भगवंताच्याठार्यी असू शकतील. म्हणून त्याला ज्यानीं आपलासा केला तेच खरे मोठे बनतात. अशा लोकांना संत असें म्हणतात. आपण संतांचे होऊन रहावें त्यांत आपलें कल्याण आहे.

श्री साई-समाधि का मंदिर ?

लेखक: डॉ. के. भ. गव्हाणकर

त्या हरिसत्तेस केवढा हा सजीव वेघ—त्या जीवाची ही सत्ता एका आवडीस लुब्धल्यामुळे केवढी पंगिस्त—जीवाच्या आवडीस वेडावलेली—लडावलेली—गोडावलेली—हरिसत्ता केवढी अंकित—की आपले अमूर्ततत्त्व टाकून सर्व बनते—निराकार सोडून देऊन आकार धरते—निर्गुणत्वास कंटाळून गुणाने अलंकृत होते—पूर्णत्व दूर झुगारून जीवासारखी अवस्था स्वतःस लावून घेते. श्री साईमाऊलीने शेवटपर्यंत आपला थांगपत्ता लागू दिला नाही आणि शेवटी, श्री मुरलीधराच्या मूर्तीची स्थापना न करतां आपण स्वयेंच मुरलीधर—नव्हे—सतःचैं रूप प्रकट केले.

बाबा हिंदू दैवताचा अवतार होते याबाबत आतां तरी दुमत रहाणार नाही. ते कोणाचा अवतार होते एवढाच फार तर विवेचनीय प्रश्न ठरेल. श्री साईसत्त्वरितांत त्याचा स्पष्ट निर्णय आहे.

“राम कृष्ण आणि साई । तिघां माजी अंतर नाहीं ।

नामें तीन वस्तू पाही । ठारीचे ठारी एकरूप । (अ ४४-८)

बाबांची समाधि ही बाबांच्या अनुजेने श्री मुरलीधर मंदिर होणार होते.

“वाढा देऊळ होऊळ द्या प्रकट । पुरवील अभीष्ट सकळांचे”(३९-१३७)

असा स्पष्ट दृष्टांत देऊन बाबांनी स्वतःच्या देखरेखीखाली समाधि बांधविली आराखडा काढून दिला.

‘देवा बापुसाहेब वदती । दालनाच्या दोन्ही भिंती ।

पाढुनि तेथें स्थापू प्रीती । कृष्णमूर्ति मुरलीधर ॥ १५६ ॥

मध्यभागी चौक साधून । करूं तिथें सिंहासन ।

वरी मुरलीधर विराजमान । शोभायमान दिसेल ॥ १५७ ॥
 ऐकूनि ही शामाची उक्ती । बाबा आनंदे बरें म्हणती ।
 देऊळ पूर्ण झालिया वरती । येऊं कीं वस्तीस आपण ॥ १९९ ॥

बाबांनीं श्री मुरलीधराचे मंदिर बांधण्यास (३९) परवानगी दिल्याचे वरील अवतरणांत स्पष्ट आहे. त्याप्रमाणे श्री मुरलीधर मंदिर झाले, मध्ये चौक साधून सिंहासन झाले पण तेथे मुरलीधर विराजमान होण्याएवजीं आपला देहच बाबांनीं तेथे निक्षेपिला व भक्तांस फक्त पादुका अर्चन करण्याची मुभा ठेवली. यांत जसें बाबांनीं स्वयमेव मुरलीधर असल्याचे प्रत्यंतर दिले तसेच मूर्तिपूजेएवजीं पादुका अर्चन करण्याचा बोध दिला. कां ? मूळ मुद्दा ज्या बाबांनीं राममूर्तीं जरी स्वतः खरेदिल्या असल्या तरी त्यांची स्थापना सहेतुकच केली नाही. शिवाय ज्या बाबांनीं ज्या कै. तात्या पाटलांच्या करवीं शिरडींतील देवादेवळांचा जीर्णोद्धार केला त्याच बाबांनी त्याच पाटलांच्या करवीं राममूर्तीची स्थापना कां केली नाही हा प्रश्न विचाराह आहे.

देवादेऊळाचेही जीर्णोद्धार । बाबांनीं अपार करविले ।
 शिरडीस तात्या पाटला हातीं । शनी, गणपती, शंकरपांची ।
 आमदेवी आणि मारुती । यांचीही सुस्थिती लाविली ॥ ३७७ ॥

यांत विशेष म्हणजे बाबांना श्री विठ्ठलपूजनीं आदर होता. श्री राम-जन्मोत्सव त्यांनीच सुरु केला व त्यांत गोपालकाल्याची प्रथाही त्यांनीच पाडली. असें असतां वरील नामावर्णीत बाबांनीं श्रीरामाचे, श्रीकृष्णाचे वा श्रीविठ्ठलाचे मंदिर बांधविल्याचा निर्देश नाही. का ? तर बाबा भागवतधर्मी होते व स्वयमेवच श्री राम-कृष्ण-विठ्ठल होते. म्हणून त्यांना त्या अवतारांची आपणांवेगवर्णी देवळे बांधविण्याची आवश्यकता भासली नाही. इतर देवळांचा जीर्णोद्धार त्याच बाबांनीं केला याचे कारण भागवतधर्म हा विष्णु-उपासक असला तरी ‘ वासुदेवः सर्वं ’ ही त्यांची भावना आहे व इतर देवांचे त्याला वावडे नाही. उलट, कोणा देवाचे जो समभावनेने अर्चन करतो तोच खरा भागवत होय ! भागवतांनीं महाशिवरात्रीचे व्रत अवश्य करावें अशी नाथभागवतांत स्पष्ट आज्ञा आहे. अर्थात् बाबांची समाधि हेच शिरडींतील श्रीराम-कृष्ण-विठ्ठल देऊळ ठरते.

आतां मूर्तिपूजेएवजीं (आतांची मूर्ति-पुतळा-हें भक्तहृदयाचे प्रतीक आहे.

मूर्तीची प्राणप्रतिष्ठा माझे हस्ते झाली आहे) पादुका-अर्चन करण्याचा बोध दिला. कां ?

जरी आपणांस बाबांनीं अव्याहृत अद्वैत बोध दिला असला तरी अद्याप आपल्यांतील द्वैत भावना निमाली नाहीं, तोंडानें आपण बाबा व राम एकच म्हणून “रामरक्षा” म्हणून श्रीबाबांच्या प्रतिमेवर अभिषेक करतांना आपली वृत्ति बावचळेल हें मी अनुमानानें लिहीत आहे. तोंडाने अद्वैत प्रतिपादन करणारांची अशा समर्थीं त्रेधा कशी होते हें कांहीं मान्यवर सद्भक्तांच्या बाबतींत प्रत्यक्ष अनुभवि आहे. ह्याणून द्वैतभावपरिपोषक मूर्तीपेक्षां अर्चनास पादुका बन्या, बाबांच्या पादुकांवर रुद्राभिषेक किंवा श्री दत्तांच्या पादुकांवर श्रीसाईमहम्नाची एकादशणी करण्यास मन तेवढें कचरत नाहीं. कारण पादुका येथून तेथून सारख्याच. श्री गृसिंहसरस्वतीनी आपल्या निर्याणसमर्थीं पादुकार्चन विधीच आदेशिला आहे, बाबांनीं पण त्यांचेच अनुकरण करून स्वतःची समाधि बांधवून कोणाचीही मूर्ती हें न स्थापून अद्वैतबोधास सुलभ असा पादुकार्चनाचा विधि शिरडीस प्रस्थापित केला.

कदाचित् कोणी म्हणतील कीं बाबांच्या जबाबावरून (एकदां मेहेरबान रामजोशी साहेब, असिस्टेंट कलेक्टर, यांचे पुढे त्यांची शिरडीस साक्ष झाली. या साक्षींत त्यांनी मी कबीर आहें असें सांगितले) बाबा कबीर अतएव रामभक्त होते, स्वतः राम नव्हते ! तेव्हां बाबांचे उपासनादैवत जें राम त्याची स्थापना करण्यास प्रत्यवाय कोणता ? तर बाबा रामोपासक होते कीं अलाचे उपासक होते, हा प्रश्न आपला नाहीं. त्यांच्या साधनार्थीं आपणांस कांहींच कर्तव्य नाहीं. त्यांनीं आपल्या उद्घारास आपणांस कोणता मार्ग दाखविला हाच आपला प्रश्न आहे आणि त्यांनीं दाखविलेला मार्ग म्हणजे—

‘ एक मजकडे लक्ष देई ! परमार्थ येईल हातास ! ’

‘ तू मजकडे अनन्य पाही ! पाहीन तुजकडे तैसाच मीही ! ’

‘माझ्या गुरुंनें अन्य कांहीं शिकविले नाहींच मजलागी ! तेव्हा आतां शिरडींत बाबांची समाधि कीं मंदिर ? शेवटी हा भावनेचा प्रश्न आहे. माझ्या मर्ते बाबांची समाधि न म्हणतां—बाबांचे समाधि मंदिर असा शब्दप्रयोग बरा वाटतो.

पाहिन केव्हां तुला

देवा, तुला मी शोधिला
शोधुनि देह हा थकला
आतां पाहिन केव्हां तुला ० आतां ० धृ०

गुरु ब्रह्मा गुरु विष्णू
गुरु साक्षात् महेश्वरः
गुरु पिता गुरु माता
देव आणि बंधु अपुला ० आतां ० १

संत सज्जनीं देव आहे
अवतार होती ते महात्मे
वागती जे नीतिधर्मै
ऐकुनियां प्रार्थिला ० आतां ० २

वचन शब्दा जागती जे
आचरिती सद्गुणां जे
क्षमा शांतीला ठेविती जे
ठारीं त्यांच्या राहिला ० आतां ० ३

कुणी म्हणती मंदिरांतुनी
गिरिकंदरीं आसमानीं
सागरीं वा दशदिशांनीं
कुठें वा व्यापिला ० आतां ० ४

निराकार नि अरूप अव्यक्त
विश्वास श्रद्धा ठेविती भक्त
रूपांत त्यांच्या नटलास मुक्त
हृदयांत या भरला ० आतां ० ५

जैसी दृष्टि तैसी सूष्टि
 व्यक्ति जितुकी असती प्रकृति
 अहं ब्रह्मास्मि ही म्हणती
 कळेना, कांहीं मला ० आतां ० ६

जीवन करावें जेव्हां निर्मळ
 दर्शन सिलेल तेव्हां सोज्ज्वल
 गोचर होईल जो अगोचर
 ऐसा बोध मी ऐकिला ० आतां ० ७

शोधबोधा घेतला जनीं
 गवसशी ना ध्यानांतुनी मनीं
 आत्मा म्हणती रूप घेऊनी
 माझा, माझ्यांत तूं बसला ० आतां ० ८

—: कवि :— मा. वि. शेलटकर.
 उल्हासनगर.

—ईश्वरापुढे सर्व माणसें सारखी आहेत. एखादा माणूस आपल्या-
 सारखी धर्मश्रद्धा मानीत नाही म्हणून त्याला कमी लेखणे म्हणजे ईश्वराघरी
 व मानवाच्या दृष्टीने पाप आहे. एक प्रकारची ती अस्पृश्यताच आहे.

—आपले भाषण म्हणजे आपल्या विचारांचे हुवेहूब प्रतिबिंब हवे आणि
 कृतींतून आपल्या शब्दांचे प्रतिबिंब पडले पाहिजे.

—माहात्मा गांधी

रामकृष्ण माहात्म्य

—संत विनोबा

‘राम कृष्ण’ हीं दोन नवीं हिंदुस्थानात इतकी प्रसिद्ध आहेत, की आणखी काय समजावून देणार! पण त्यात पुष्कळ समजावून घेण्यासारखे आहे. आपण रामकृष्ण नेहमीच म्हणतो. तरी तें पुष्कळवेळां पोपटासारखे होतें. एकदा काय झालें, हनुमंतावर सीतामाई प्रसन्न झाली. आणि तिने आपली मोत्यांची माळ त्याला बक्षिस दिली. हनुमान म्हणजे काय, वानरच. त्याने काय केले? माळेतला एक-एक मोती तो चावू लागला. एक मोती चावे, ‘यात राम नाही’ म्हणे आणि टाकून देई. त्याने सर्व मोती चावून पाहिले पण त्यात त्याला राम दिसला नाही. हनुमान काय करीत असे, की दर गोष्टीत राम आहे की नाही तें पाहूत असे. तसें पाहायला शिकलें पाहिजे. खायला भाकर मिळाली, तर त्यात राम आहे का पाहायला हवें. म्हणजे काय करायचें? समजा, तुम्हाला कोणी चारीचा माल खायला दिला आणि तुम्हाला माहीत आहे, की तो चारीचा माल आहे म्हणून तर तो तुम्ही खाल का?

प्रत्येक गोष्टीत असा विचार करायला हवा. हनुमंताने असाच विचार केला. राम म्हणजे सत्य, खरेपणा, सचोटी. प्रत्येक गोष्ट पाहिली पाहिजे, तपासली पाहिजे.

कृष्ण म्हणजे प्रेम. सुदामा होता कृष्णाचा मित्र. गरीब ब्राह्मण होता. त्याने कृष्णाला मूठभर पोहे दिले. तर कृष्णाने ते खाले. प्रेमाने स्वीकारले. कृष्ण म्हणजे प्रेम. राम म्हणजे सत्य. रामाने सत्यासाठी वनवास पत्करला. कृष्णाने प्रेमासाठी अर्जुनाचीं घोडीं धुतलीं. आणि मागे आपण ‘बुद्ध’ पाहिले

होते. बुद्ध म्हणजे करुणा. बुद्धाने करुणेचा प्रचार केला. सत्य-प्रेम-करुणा, सत्य-प्रेम !!

सत्य - प्रेम - करुणा
सत्य - प्रेम ॥
—सत्य - प्रेम - करुणा,
सत्य - प्रेम ॥

रहीम ताओ

काळ आपण सबंध भारतात गाजलेली राम व कृष्ण ही दोन नांवें पाहिली. आज आपण जी दोन नांवें पहाणार आहोत, तीं भारताच्या दोन बांजूचीं नांवें आहेत. भारताच्या पश्चिमेकडे अरबस्तान आहे. आणि पूर्वेकडे चीन आहे. ‘ताओ’ शब्द चीनमधला आहे आणि ‘रहीम’ शब्द अरबस्तानातला आहे. दोन्ही परमेश्वराचीं नांवें आहेत.

मुसलमान ईश्वराला अल्ला, रहमान, रहीम असें म्हणतात. रहीम म्हणजे रहम करणारा. रहम म्हणजे दया. ‘ईम’ हा परमवाचक शब्द आहे. रहीम, करीम, हाकीम. हाकीम म्हणजे मोठा शाहणा. वैद्य असतात ना त्यांना हाकीम म्हणतात. कारण ते ज्ञानी असतात. करीम म्हणजे अतिशय उदार. रहीम म्हणजे परम दयालू.

“बिस्मिल्ला हिर रहमानि र रहीमी”

हा त्यांचा मंत्र आहे. अल्लाच्या नांवाने मी सुरु करीत आहे असा त्याचा अर्थ आहे. उत्सव करा, काम करा, सुखातीला त्याचें नांव घेऊनच काम करायचे. तुम्हाला म्हणता येईल का हा मंत्र —

“बिस्मिल्ला हि र रहमानि र रहीमी”

[मुलांकङ्गन म्हणवून घेतलें. उच्चारण शिकविलें. सगळीं नीट उच्चार करू लागल्यानंतर पांच मिनिटे सगळ्यांनी मिळून घोष केला.]

रहीमान म्हणजे कृपालू—

‘कृपाळू तो कनवाळू, स्तुति त्या देवाची’, असें आहे. कृपाळू म्हणजे रहीमान. कनवाळू म्हणजे रहीम. जास्तच कृपा !! जास्तच करुणा !!

‘ताओ’ हें चिनी नांव आहे. पण तें संस्कृतातून निघालें आहे. तन म्हणजे ताणणे. विणकामात ताणा असतो. ताणा म्हणजे ताणलेला. तन म्हणजे ताणणे, विकास करणे. संस्कृतात मुलाला तनय म्हणतात म्हणजे वंश विस्तार झाला. देहाला तनु म्हणतात. म्हणजे आत्मा देहात व्यापक झाला. ताओ म्हणजे विश्वव्यापक परमात्मा. म्हणजे सगळीकडे समान भरलेला. गडगंज भरलेला. आंत-बाहेर, समोर-मागे, उजवीकडे-डावीकडे वर-खाली सगळीकडे आहे. आणि शिवाय तुमच्या-आमच्यातहि तो आहे. म्हणजे मधेहि आहे. म्हणजे आहेच आहे. समानतेची आणि व्यापकतेची कल्पना ताओ वरून येते. ईश्वर विरळ नाही, दाट आहे. घन वस्तूत आहेच, पण पोकळी दिसते त्यातहि आहे. ताओ म्हणजे विश्वव्यापक आणि समानतेने भरलेला.

एक आहे पूर्वेकडे आणि एक आहे पश्चिमेकडे, करुणा आणि समानता यांत काय संबंध ? पूर्वेकडे समानतेवर जोर आहे आणि पश्चिमेकडे करुणेवर जोर आहे. हिंदुस्थान मध्ये आहे. त्याला करुणा पाहिजे आणि समानता पाहिजे. म्हणून आम्ही सतत सांगत असतो, की करुणामूलक साम्ययोग हवा. आम्हाला साम्याची स्थापना करायची आहे. पण ती कोणत्या मार्गाने ? गरीबाला मदत करायची आणि साम्य आणायचे. एका बाजूला रहीम आणि एका बाजूला ताओ. आणि दोहोला जोडणारे आम्ही. असें आहे या दोन नावांचे महत्त्व.

गांधीजींची विचारसृष्टि

—लांडग्याला दोष देऊन मेंढीचा कांही फायदा होणार नाही. लांड-ग्याच्या जबड्यांत आपण कसें सापडणार नाही हें मेंढीनें शिकून घेतलें पाहिजे.

—इतरांबरोबरच्या आपल्या खाजगी संबंधात अहिंसा आचरणांत न आणतां मोठमोठचा महाखाच्या बाबतींतच फक्त तिचा उपयोग करूं अशी अपेक्षा कुणी धरली तर ती अत्यंत चूक ठेरेल. दातृत्वाप्रमाणेच अहिंसेची सुरुवातहि स्वतःपासून होत असते.

शिरडी-वृत्त

सप्टेंबर १९६९

या महिन्यांत बाहेरगावचे भक्तांची गर्दीं बरीच कमी होती. याचे कारण अतिवृष्टी. गोदावरी नदीस महापूर, ओढ्याना महापूर, कोपरगाव जवळील सहा फुलंग रस्ता महापूरामुळे वाहून गेला, व मोटार वाहातूक बंद. ८१० दिवस घाल बंद अशी स्थिती होती. त्यामुळे भक्तजन येऊ शकले नाहीत. गेल्या महिन्यांत कोपरगांव व आजूबाजूच्या गावीं गोदावरी नदीस महापूर आल्यामुळे असंख्य लोक बेघर झाले व त्यांची घरेंदारे व चीज वस्तू वाहून गेली अशा गावांना संस्थान खर्चानें जेवण पाठविण्यांत आले. गांवकन्यानींही भाकन्या-जमवून त्यांची खाण्यापिण्याची सोय केली. कांहीं कलाकारानीं श्रीपुढे हजेरी दिली, ती खालीलप्रमाणे :—

कीर्तन

श्री. ह. भ. प. लक्ष्मणबुवा वाघचौरे सु. शिर्डी यांनी श्रीचे मंदिरांत प्रत्येक श्रावण सोमवारी कीर्तनाची हजेरी दिली.

श्री. ह. भ. प. सखाराम बाळकृष्ण बेलवलकर मुंबई.

श्री. ह. भ. प. पांडुरंग गंगाधर वैद्य सु. आळंदी. पुणे

श्रीसाईसंस्थान गवई याची कीर्तने नेहमीप्रमाणे झालीं.

गायन

कमलकला कुंज (मुंबई-पुणे.) पार्टी

विठ्ठल उमप आणि पार्टी नायगांव, दादर, मुंबई.

श्री. अप्पासाहेब इनामदार आणि पार्टी पुणे.

नृत्य

कल्पना डॉन्सिंग पार्टी पुणे, नं. २

संपदा थियटर्स पुणे, नं. २

संपदा थिएटर्सग्रूफ नं. १ पुणे.

नवरंग कला मंदिर कुर्ला मुंबई नकला, गायन, नृत्य.

विशेष घटना

तारीख २-१०-६९ रोजी गाधीजंयती निमित्त संस्थानतर्फे हरिजन वस्तीत लहान सुलांना दूध वाटप करण्यांत आले.

श्रीकृष्णजयंती निमित्त. श्रीकृष्णजन्म कीर्तन रात्रौ १० ते १२ दुसरे दिवशीं गोपाळकाला कीर्तन दहीहंडी. रात्रौ श्रीचे रथाची गांवांतून मिरवणूक भजनी दिंडी (गारुड-भारुड) वर्गे.

शिरडी हवापाणी

पाऊस अतीशय, हवा ढगाळ, कोंदट, सूर्यदर्शन क्षेत्र. रोगराई वर्गे कांही नाही.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१) श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२) „ (हिंदी)	श्री. ठाकूर	४-५०
(३) „ (गुजराठी)	श्री. सोमपुरा	४-००
(४) „ (इंग्रजी)	Shri Gunaji	४-००
(५) „ (Kannad)	N. S. Anantha Raum	३-००
(६) Glimpses of Indian Spirituality—by Pradhan		१-००
(७) Glimpses of Indian Spirituality (Telgu)		१-००
(८) श्री साईलीलासूत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-००
(९) साईबाबा—अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोंड	२-००
(१०) साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११) सगुणोपासना (मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१२) „ (गुजराठी लिपीत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३) श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी)	श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४) कीर्तन पंचक (मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१५) शीलधी (मराठी)	डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६) श्री साईगीतांजलि (मराठी)	कवि थ्रीपाद	००-१२
(१७) Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१८) स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

1) Baba sitting on Stone $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	००-३७
2) „ „ in Dwarkamai $9\frac{1}{2}'' \times 13\frac{1}{2}''$ medium	००-५०

Other different poses of Sai baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मागवा) :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dst. Ahmednagar.
2. Sai Baba Office 'Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.